

Ofendommen 28. juni 1424

POLITISKE FORUDSÆTNINGER OG JURIDISK STRATEGI

AF

MARKUS HEDEMANN

Ved den tysk-romerske kong Sigismunds domsafsigelse i Ofen den 28. juni 1424¹ opnåede Erik af Pommern en tilsyneladende triumf: Sønderjylland blev tildømt den danske konge og det danske rige med umiddelbart herredømme. Den sønderjyske strid havde stået på siden slutningen af Valdemar Atterdags dage og fik ud over sit militære aspekt præg af en juridisk udmattelseskamp, der tog sin begyndelse allerede ved Flensborg-forliget 16. september 1410. Ingen anden regent har insisteret så kraftigt på sin ret som Erik af Pommern. Det var hans faste ideologi, at hertugdømmet Sønderjylland var et direkte under kongen stående land, der således stod på lige linie med Danmarks Riges øvrige lande. Den juridiske strategi til at opnå stadfæstelse heraf vekslede imidlertid efter de til enhver tid gældende politiske muligheder og behov.

Flensborg- og Koldingforligene

Konflikten imellem Danmark under Margrete I og senere Erik af Pommern på den ene side og de holstenske grever og deres moder Elisabeth på den anden kan siges at gå helt tilbage til grev Gerhard d. 3.s forlening med Slesvig i 1326.² De efterfølgende godt 100 år kom til at bevidne konstant, mere eller mindre intensiv kamp om Slesvig/Sønderjylland. I sit livsfarlige opgør med Mecklenburgerne i Sverige så Margrete 1. sig nødsaget til at sikre sydflanken, hvorfor Slesvig i 1386 blev forlenet som fanelen til Jernhenriks søn og Gerhard d. 3.s sønnesøn,

¹ En hjertelig tak til dr.phil. Esben Albrechtsen for gennemlæsning og gode råd under udarbejdelsen af nærværende artikel.

² Cf. DD 2 IX nr. 295.

Gerhard d. 6.³ I 1396 fandt angiveligt en genforlening sted i Assens, dog under ændrede vilkår.⁴ Perioden fra 1386 til 1404, hvor brødrene grev Gerhard og grev Albrecht faldt i krigen med Ditmarskerne, var relativt fredelig. Nettet strammedes imidlertid snart om grev Gerhards enke og dennes børn, som ikke lang tid efter må formodes at være kommet under Margretes formynderskab.⁵ Forbund imellem Danmark og Ditmarsken, holstenernes ærkefjende, sluttes i juli 1409⁶ i Ribe, og ikke lang tid efter presses – må man formode – den værgeløse hertuginde Elisabeth af Slesvig til at afstå Flensborg som pant til kong Erik og Margrete. Det sker 9. oktober 1409 efter de på Hindsgavl den 21. septem-

³ Detmar, Grautoffs udgave, bd. 1, p. 338; imellem farfar og sønnesøn, der tilhørte den rendsburgske linie, havde der været to grever af Holsten, Gerhard d. 4. og Gerhard d. 5., tilhørende den plönske linie, cf. stamtavlen i Georg Waitz, *Schleswig Holsteins Geschichte* Bd. 1, Göttingen 1851.

⁴ Forleningen kendes kun fra senere, stærkt farvede kilder. I Nyborgdommen (Antislesvigholstenske Fragmenter – i det følgende forkortet som Ashf. – XIV p. 3 ff.) hævdes det, at grev Gerhard og Henrik ikke ville modtage forleningen, men ville gøre tjeneste for penge. Dette støttes af et dansk vidnesbyrd, cf. Ashf. 14 p. 85 ff., hvori det dog ikke er grev Gerhard og Henrik, der ikke vil tage imod lenet, men derimod grev Claus og dennes nevøer. Vidnesbyrdet er næppe samtidigt, som Erslev rigtigt gør opmærksom på, idet omtalen af Erik som konge af Sverige peger på en senere dato end 1396. Fra holstenske side hævdedes det, at lenets status som arveligt fanelen var blevet bekræftet og fornyet i Assens, cf. SRD p. 350. At kun forleningsformen er genstand for uenighed, tyder imidlertid på, at der faktisk har været et møde i Assens 1396. Det er iøjnefaldende, at ingen af parterne er i stand til at fremlægge hyldningsed eller lensbrev fra Assens. Således undlader Erik at citere det ved Nyborgdommen, og i procesakterne forud for Ofendommen fremlægger hverken Matthias Dithmari eller Nikolaus Sachow, holstenske prokuratorer, et lensbrev fra Assens, cf. SRD VII p. 370 og 388. Endelig lader det til, at Erik under forhandlinger med hanseaterne i 1416 har omtalt begivenhederne i Assens under forelæggelse af et brev fra rigsrådet, der skulle støtte hans opfattelse af forleningsformen, cf. Hanserec. 6 nr. 246 § 51; sagen er dog usikker, eftersom Erik ikke nævner Assens ved navn, og eftersom de begivenheder, han hentyder til, angiveligt skulle have fundet sted 24 år tidligere, dvs. i 1392. I dette år blev der ganske vist indgået en traktat imellem dronning Margrete på den ene side og Grev Claus af Holsten og dennes nevøer, hertug Gerhard af Slesvig og greverne Albrecht og Henrik af Holsten på den anden, cf. DD 4 IV nr. 584, men udover omtale af Gerhard som hertug af Slesvig indeholder traktaten intet vedrørende forleningssspørgsmålet. For en gennemgang af spørgsmålet om forleningen i Assens v. Esben Albrechtsen, *Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404*, København 1981 p. 75 ff.

⁵ Cf. Holstenerpræsten (Anna Hudes oversættelse) p. 108 og Nyborgdommen, Dipl. Flens. p. 213. Begge kilder er yderst problematiske at anvende i egen ret med henblik på historiske fakta. Men eftersom holstenerpræsten ikke lader til at bygge på Nyborgdommen – han nævner kun dronning Margrete som formynder, hvorimod Nyborgdommen taler om både Margrete og Erik – og eftersom deres tendens er gensidigt modsatrettet, må man med rimelighed kunne stole på den fællesmængde af begivenheder, de to kilder rent faktisk kan blive enige om, in casu formynderskabet for Gerhards enke og børn; om formynderskabet nu udelukkende har været Margretes sag, eller om også Erik var taget til formynder.

⁶ Cf. DD 4 XI nr. 547.

ber aftalte præmisser.⁷ Dog med den forskel, at summen i selve pantebrevet er vokset fra 10.000 mark lybsk til 11.400; en ubetydelig detalje i forhold til den afgørende strategiske landvinding, herredømmet over Flensborg var. Af samme årsag var den holstenske side ikke til sinds at opgive byen, og fra efteråret 1409 må der have været egentlig krigstilstand imellem Danmark og Holsten.⁸

Efter slaget ved Eggebæk 12. august 1410, hvorved den danske hær led nederlag til den af grev Adolf af Schauenburg anførte holstenske hær, indledtes forhandlinger, der gav sig udslag i traktaten i Flensborg 16. september.⁹ Det lykkedes Margrete og Erik at sætte en foreløbig stopper for konflikten med denne stilstand, ifølge hvilken de omstridte landskaber og lokaliteter – Als, Ærø, Stubbe og Svavsted – skulle overdrages parternes partigængere, indtil man 14 dage efter den 29. september (Skt. Mikkel) skulle mødes til en voldgift. Denne skulle afsiges af voldgiftsmænd fra begge sider. Til voldgiftsmænd kårer kong Erik sin fostermoder Margrete, sin fætter Vartislav, hertug af Stettin, og Baltasar, herre til Venden. Hertuginde Elisabeth af Slesvig og dennes svoger, Henrik af Holsten, vælger hertugerne Bernd og Henrik af Braunschweig og Lüneburg og hertug Johan, hertug af Mecklenburg og greve af Stettin. Deres opgave er at afgøre den retmæssige adkomst til førnævnte lande og i det hele taget afgøre stridsspørgsmål i forbindelse med den uret, som konflikten har affødt. Hvis ikke de kan blive enige, skal de udvælge én iblandt sig til at afsige ret. Og hvis heller ikke denne udvælgelse kan opnå enighed, skal den, som flest peger på, kåres til overvoldgiftsmand. Med tre partigængere på hver side må man sige, at konstruktionens muligheder for et heldigt udfald forekommer forsvindende små; vi hører da heller ikke noget om en voldgift 14 dage efter Skt. Mikkel i Flensborg. Derimod indgås en ny traktat sammesteds den 11. november,¹⁰ hvorved bestemmelserne i septemberforliget bekræftes. Man enes om en voldgiftsdag på Trinitatis dag det følgende år (18. maj). Endvidere skal Flensborg og Nyhus, som øjensynligt skulle have været indløst ved juletid, forblive i kongens pant indtil voldgiften ved Trinitatis. Man må sige, at kong Eriks position ved forliget den 11. november er styrket.

Yderligere styrket bliver Erik og Margrete ved to pantebreve fra den afdøde grev Claus af Holstens datter, Elisabeth af Sachsen og dennes mand, Erik af Sachsen den 3. og 20. januar. Herved sikres al ret i Flens-

⁷ Cf. DD 4 XI nr. 578, 580 og 581.

⁸ Cf. DD 4 XI nr. 649.

⁹ Cf. DD 4 XII nr. 124.

¹⁰ Cf. DD 4 XII nr. 137.

borg, Åbenrå by og slot med tilhørende landområder samt en betragtelig mængde birker, herreder og sogne i Sønderjylland.¹¹ Indløsningen kunne først finde sted efter 5 år. Det er unægtelig gået hurtigt med restitueringen efter nederlaget ved Eggebæk.¹²

Den 24. og 25. marts 1411 indgås på ny forlig og våbenhvile¹³ imellem parterne i Kolding. Flensborgtraktaterne har tilsyneladende ikke kunnet holde dem eller deres tilhængere fra stridigheder. Det er således karakteristisk, at der i forliget tales om dem, der er fanget, siden freden i Flensborg blev indgået.

Som det specificeres i de af Elisabeth og Erik af Sachsen udstedte overdragelsesbreve, får Erik og Margrete ved forliget d. 24. marts Flensborg, Nyhus og Vis herred. Herudover skal de have Lille Tønder med fogediet, Tønder, Slogs, Højer, Kær, Husby, Bøking, Viriks, Beltring, Pelworm og Østerherred på Før, endvidere Sild, Ejdersted, Everschop og Utholm i et for en periode af fem år uindløseligt pant. Svavsted og Stubbe overdrages den dansksindede biskop af Slesvig, Hans Skondelev, som dog igen skal overdrage de tilhørende slotslove og len til Margrete. I forhold til Flensborgtraktaten må Erik og Margretes krav således siges at være forøget i betydelig grad. Det samme kan man ikke sige om det holstenske parti. Ud over Ærø og Als får de blot Sundeved og Nørre Gøs herred. Til at udrede og pådømme de overgreb, der har fundet sted siden Flensborgtraktaten, nedsættes et udvalg på fire, to fra Margretes og Eriks side og to fra den holstenske side, der skal træde sammen tre uger efter påske. Skulle der opstå uenighed blandt udvalgets medlemmer, blev det op til Claus Limbæk og Erik Krummedige at afgøre sagerne. Formålet med at nedsætte dette udvalg er angiveligt at få udrett klagepunkterne på begge sider, således at der ikke skal være hindringer for den femårige fred, der skal træde i kraft ved midsommer 1411. Kun med hensyn til Tønders indløsning gives der forhandlingsmuligheder under fredsperioden.¹⁴

Et i den slesvigske konflikt hidtil uset element er tilføjet traktaten i Kolding, nemlig bestemmelsen om, at man, når de fem år er gået, skal træde sammen i Nyborg for der at kåre tolv dommere, seks fra den danske side og seks fra den holstenske, til at pådømme parternes gensidige anklager efter dansk ret, *na vtwisinge densches rechtes*. Hvis ikke de tolv

¹¹ Cf. DD 4 XII nr. 208 og 213.

¹² Cf. E. Daenell, »Die Hansestädte und der Krieg um Schleswig«, Zeitschrift d. Gesellschaft für Schleswig-Holst. Geschichte Bd. 33, 1902, p. 276. Der havde bestået en reel fare for forbund imellem Hamburg, Lübeck og holstenerne.

¹³ Cf. DD 4 XII nr. 224 og 226.

¹⁴ *Sunder efft Tunderen loes wurde binne dessen verben. vyff jaren, dar most man wol umme spreken.*

kan enes, skal der vælges en fra hver side til at afgøre sagen, og hvis heller ikke disse kan komme til enighed, skal sagen sendes for den tyskrømerske konge, som skal afgøre sagen, ligeledes efter dansk ret. Hvad det i grunden er, som skal afgøres, specificeres ikke nærmere ud over alle gensidige anklager (*alle tosprake, de erer en to deme anderen hefft an beiden siden*), men det er klart, at den påtænkte domstol er af en noget anden karakter end det firemandsudvalg, der skal træde sammen tre uger efter påske. Med en anakronisme kan man tale om, at tanken om en forfatningsdomstol finder sit første udtryk i Kolding, hvad angår striden imellem Erik af Pommern og Margrete på den ene side og hertuginde Elisabeth efterfulgt af hendes sønner Gerhard, Henrik og Adolf på den anden.

I forbindelse med forliget affattes en egentlig våbenhvileaftale dagen efter, ligeledes i Kolding, med detaljerede bestemmelser for, hvad man skal gøre med dem, som bryder freden. At våbenhvilen imidlertid aldrig blev anerkendt af Elisabeths parti, står klart ud fra det forhold, at ingen holstenere har besejlet den.¹⁵ Man kan derfor på den ene side sige, at Koldingforliget var en stor sejr for det danske diplomati, dels på grund af landefordelingen, dels på grund af bestemmelsen om en voldgift i Nyborg efter dansk ret. På den anden side tyder den ubekræftede våbenhvile på, at konflikten ikke var bilagt for de følgende fem år. Det samme gælder traktaterne af 7. oktober 1411 imellem Erik og Margrete på den ene side og Vartislav af Stettin, Ulrik af Stargard, Otto af Stettin, Kasimir af Stettin og Johan d. Yngre af Mecklenburg, der alle tilsiger at sende 100 bevæbnede mænd for 500 mark.¹⁶

Det kommer således atter til en voldgiftskendelse d. 5. oktober 1412, afsagt af hertug Ulrik af Mecklenburg.¹⁷ At der må have været stridigheder omkring Flensborg, fremgår af bestemmelsen om, at man straks skal overlade dronning Margrete byen som brugeligt pant, sådan som hun har breve på. Der sigtes til Elisabeth og Erik af Sachsens pantoverdragelser fra henholdsvis d. 3. og 20. januar 1411, som blev bekræftet i Kolding d. 24. marts. Hertug Ulrik skal endvidere afsige kendelse – efter dansk ret – *umme den berg*, dvs. om den dér af den danske side opførte fæstning, som var af afgørende strategisk betydning, hvem end der besad den. Tilsyneladende er det heller ikke lykkedes Johan Skondelev

¹⁵ Bagsidepåskriften er sigende: *thet fredhæ breff som giwet war j Koldinghe et cetera som the holster sculde haue haft vm frith mællom Danmarc oc them oc tha skulde the haue giwet eet annet slicht igen i samme made.*

¹⁶ DD 4 XII nr. 317-20.

¹⁷ Cf. DD 4 XII nr. 439.

at få overdraget Svavsted og Stubbe (eller i hvert tilfælde: at beholde disse lokaliteter).¹⁸

Efter bestemmelsen om Flensborg følger en våbenhvileaftale, der skal træde i kraft straks frem til Vor Frue bebudelsesdag (25. marts) og herefter virke i tre år. Tråden tages op fra Koldingforliget, idet samme procedure som i dette forlig fastsættes til afgørelse af striden om Sønderjylland: først et tolvmandsudvalg, dernæst et tomandsudvalg; i tilfælde af uovervindelig uenighed endegyldig appel til den tysk-romerske konge. Alt sammen i overensstemmelse med dansk ret. I modsætning til Koldingforliget, skal domshandlingen imidlertid allerede finde sted næstkommende Skt. Hans, stadigvæk i Nyborg.

At heller ikke hertug Ulriks mægling var nogen entydig succes, tyder hans vidnesbyrd to dage efter på. Ifølge dette havde Erik og Margrete givet fremmøde i sagen om befæstningen af Flensborg, mens hertug Henrik af Braunschweig-Lüneburg – som nu havde taget grev Henrik af Holstens plads som formynder for Elisabeth, hans søster, og hendes umyndige sønner – var udeblevet.¹⁹ Den danske side var ikke desto mindre den sejrende: D. 24. oktober 1412 hylder øvrighed og befolkning i Flensborg Erik og Margrete som deres rette herrer.²⁰

Dommene i Nyborg og Konstanz

Efter dronning Margretes død d. 28. oktober 1412 fik Erik af Pommern nok at gøre med den storstilede begravelsesceremoni for sin fostermor i Roskilde og forhandling med det svenske rigsråd.²¹ Efter veludført gerning tog Erik den sønderjyske sag op ved en kuplignende manøvre i Nyborg d. 26. og 29. juli 1413, hvor der afholdtes danehof. Begivenhederne i Nyborg er overleveret i tre enslydende notarialinstrumenter ved de odenseanske klerke og kejserlige notarer Erik Dozenrode og Peder Nielsen²²

Henrik af Lüneburg, der havde haft held til at overtage formynderskabet for sin søster og sine nevøer, lægger ud med et arvekrav på her-

¹⁸ *Ock schal de bischop van Sleswik vnd alle ghestlike wolt vnd alle riddere vnd knechte in Sunder Jutlande vnd de inwonre des suluen landes van beiden syden dat ere van stunden an wedder hebben in Sunder Jutlande, des see vntweldeget sinde, vnd to brukende in aller wise, als de breue vtweisen, de to Koldinge gheuen worden.*

¹⁹ Cf. DD 4 XII nr. 440. Der har formodentlig været en magtkamp imellem de to Henrik'er, som sandsynligvis har været medvirkende årsag til den besværlige forhandlingsgang imellem Danmark og holstenerne: den uratificerede våbenhvile fra Kolding er sidste gang, man hører til Henrik af Holsten.

²⁰ Cf. DD 4 XII nr. 442.

²¹ Erslev, Erik af Pommern, p. 2-4.

²² Cf. Dipl. Flens. 207 ff.; Ashf. XIV p. 4 ff.

tugdømmet Slesvig på sine nevøers vegne, sønner af den afdøde grev Gerhard. Det afviser Erik under henvisning til begivenhederne i Assens 1396, hvor Gerhard hævdes hellere at ville gøre krigstjeneste for penge end at modtage hertugdømmet i forlening. Dernæst fører Erik arvesagen ind i et nyt og for hertug Henrik, må man antage, ubehageligt spor, idet han benytter anledningen til at nedsætte et seksmandsudvalg angående stridighederne imellem Danmark og holstenerne, sådan som det bestemtes i henholdsvis Koldingforliget og hertug Ulriks voldgift.

Erik citerer først bestemmelsen fra Ulriks voldgift om, at den sønderjyske sag skal afgøres året efter til Skt. Hans og ikke efter fem år, sådan som det ellers står i Koldingforliget. Det vil sige til Skt. Hans 1413. Akterne fra Nyborg er ganske vist dateret henholdsvis 26. og 29. juli, men meningen med at citere Ulriks voldgift må ikke desto mindre have været at legitimere, at Erik overhovedet indledte retsproceduren.

Dernæst citeres Koldingforligets bestemmelser om først at nedsætte et tolvmandsudvalg bestående af seks råder fra Danmark og seks fra Sønderjylland. I tilfælde af uenighed skulle de kære to, en fra hver sit råd, til at afsige ret, og kunne disse heller ikke enes, skulle der endeligt appelleres til den tysk-romerske konge. Det hele skulle foregå efter dansk ret.²³

Efter at brevene er blevet læst op for Henrik, pålægges han i egenkab af formynder for sin søster at udpege seks passende domsmænd ifølge Koldingforligets forskrifter. Hertug Henrik af Lüneburg svarer, at han gerne vil nedsætte et seksmandsudvalg til venskabelig forhandling, men ikke til egentlig domsafsigelse. Han udnævner sine forhandlere, som alle bliver afvist af Erik med den begrundelse, at de ikke er fra Sønderjylland. Henrik svarer, at han ikke vil udpege andre, at han ønsker rådslagning i henhold til hertug Ulrik af Mecklenburgs afgørelse, og at han ikke er forpligtet af traktater indgået af hans søster og grev Henrik af Holsten. Det er for så vidt rimeligt, at Henrik ikke har følt sig forpligtet af Koldingforligets ord, men man må give Erik ret, når han siger, at hertug Henrik selv havde indvilliget i at afholde en egentlig domsforhandling, idet bestemmelserne i hertug Ulriks voldgift var fuldkomment identiske med de i Koldingforliget nedskrevne; i voldgiften står der heller ikke noget om venskabelig forhandling. Derfor kan Erik med rette svare, at hertugen selv havde indvilliget i en egentlig domsforhandling.²⁴ Men Erik går videre, idet han tilføjer, at Ulriks voldgift

²³ Det er påfaldende, at Ashf. publicerer Ulriks voldgift og Koldingforliget i den rækkefølge, Erik citerer under begivenhederne i Nyborg, cf. ll. 14 p. 86 ff.

²⁴ *Quod ipse dux luneborgensis in propriis tractatibus pro huiusmodi dieta servanda in dictis literis consensisset.*

og Koldingforliget hænger sammen på en måde, så man er forpligtet af dem begge, også selv om man kun er part i et af dem.²⁵ Med andre ord er Henrik ifølge Eriks udlægning også forpligtet af Koldingforligets ord.

Erik insisterer for en sikkerheds skyld på en afgørelse – gennem sine gode venner hertug Ulrik af Mecklenburg, Vartislav af Stettin, Bugislav af Pommern og Johan af Sachsen – af, om hertug Henrik, eftersom han, som det hedder, har indtrængt sig som formynder, kan siges at være forpligtet af de af søsteren og grev Henrik beseglede breve; hvis dette ikke er tilfældet, må Erik foranstalte retsforfølgelse af hertuginde selv. Hertug Henrik nægter at gå ind på en sådan afgørelse, hvorfor den heller ikke finder sted. Konklusionen bliver, at afgørelsen af stridighederne om Sønderjylland ikke kan foretages i henhold til hertug Ulriks voldgift og dermed Koldingforliget.

Det afholder ikke Erik fra at forfølge sine mål; muligvis havde han ligefrem kalkuleret med Henrik af Lüneburgs afvisning. Han erklærer, at Henrik flygter fra sine retmæssige forpligtelser, hvorimod han, kongen selv, er parat til at stå til rette fuldkommen som angivet i brevene og for danehoffet. Med brevene i hånden og med sine gejstlige såvel som verdslige folk begiver han sig til det af ham selv nedsatte domsmandsudvalg, hvis afgørelse og beslutning han erklærer at ville underkaste sig. Han sikrer sig en erklæring fra folkene forsamlede omkring ham om, at han til fulde havde opfyldt sin del af aftalerne, dvs. Koldingforliget og Ulriks voldgift. Men fordi hertug Henrik og hans søster og nevøer nægter at gøre det samme, kan afgørelsen ikke finde sted efter aftalerne, selv om Erik angiveligt helst havde set dette. Følgen bliver, at Erik må ty til andre former for retsafgørelse. Han påkalder derfor biskop Peder af Roskilde, rigets kansler, til at afsige dom i sagen, hvor hertug Henrik anklages for at have trængt sig ind som sin søsters formynder (*pretensum tutorem*), og Elisabeth, hendes børn og alle, hvem sagen i øvrigt vedrører, anklages for uretmæssigt at være i besiddelse af hertugdømmet Slesvig, som eksplicit omtales som len af den danske konge, *in pheodum a dicto domino rege descendente*. Erik indstævner dem således til at stå til doms for Peder og hele danehoffet (*parlamento regali*) i henhold til dansk lov. Det ligger i opbygningen af teksten, at han er berettiget til denne fremgangsmåde, idet han har budt sig til rette, som han skulle; men trods alt har han følt et behov for at legitimere sit kup med begrundelsen, at han ikke gerne skulle opfattes som en, der ikke fulgte rigets

²⁵ Dipl. Flens. p. 210: *quod in dictis articulis sibi lectis expresse contineretur, quod posterior litera se ad priorem referret et ad eundem effectum tenderent, et indissolubiler un sine alia servari non posset.*

ret: *ne dictus dominus rex negligens in prosecutione jurium regni sui Dacie inveniretur.*

Biskop Peder pålægger hertug Bugislav af Pommern at udforme og forkynde en retmæssig stævning, og sammen med Vartislav af Stettin, Johan af Sachsen og Ulrik af Mecklenburg forkynder Bugislav denne med høj stemme for Henrik af Lüneburg. Anklagerne bliver i den forbindelse specificeret.²⁶ De anklagede bliver stævnet til d. 29. juli.

Hermed havde Erik fuldendt den første fase af sit kup. Det var lykkedes ham at forvandle den i Koldingforliget og Ulriks forlig angivne forhandlings- og domsprocedure, der, hvor ufordelagtig den end måtte tage sig ud for holstenernes side, dog i princippet var en forhandling imellem ligemænd, til en skueproces, hvis udfald der ikke kunne herske tvivl om.

Den 29. juli forsamles man da i den store kongesal i Nyborg slot for at afsige dommen. Erik indfinder sig, men ikke hertug Henrik eller nogen anden anklaget, hvorefter biskop Peder erklærer dem for »genstridigt udeblevne«, *contumaces*. Derefter følger Eriks store anklagetale, der er en kombination af de egentlige anklagepunkter og en gennemgang af konflikten.

Eriks udlægning begynder med Gerhards og Albrechts fald i Ditmarsken, hvorefter Margrete og han selv angiveligt tages til formyndere for Gerhards enke og børn. Dette sker under bibeholdelse af Eriks mødrene og feudale ret, *salvo nostro jure materno et pheodali*.²⁷ Formedelst formynderskabet overdrages Margrete Gottorp og Flensborg og får ridderne Erik Krummedige, Otte Sehested, Otte Knop, Tønne Rønnow, Ejler Rønnow, Sigfred Dozenrode, Lars Hesten og Borkvard Krummedige i sin tjeneste, for hvilken disse modtager rigelig betaling. De bryder dog aftalerne, nægter Margrete adgang til Gottorp og indtager Flensborg ved forræderi. Derefter lyder anklagerne på at have sat sig ulovligt i besiddelse af Stubbe og Svavsted; at have taget slesvigbiskoppen til fange ved den lejlighed; beskadigelse og tilfangetagelse af tjenerne og folk; samt brud på Koldingforliget og Ulrik af Mecklenburgs voldgiftskendelse.

Anklagepunkterne sammenfatter Erik til, at Elisabeth og hendes folk ulovligt har besat slotte, jorder og gods i hertugdømmet Slesvig, som ifølge Danmarks love tilhører Erik som mødrene arv. Dette skulle være anklage nok, men det er tilsyneladende vigtigt for Erik at anklagen sva-

²⁶ *Citavit eundem dominum Henricum ducem tanquam se gerentem pro tutore sororis predictae et nepotum suorum dictamque sororem et nepotes et alios quoscumque quorum interest seu interesse poterit occasione premissorum, necnon occupatores, detentores, dilapidatores bonorum dicti ducatus in fraudem servitorum dicti domini regis pheodarii, cf. Dipl. Flens. p. 211-12.*

²⁷ Cf. nt. 4.

rer til feloni ifølge lensretten, ifølge hvilken han er at betragte som lensherren. Det er således to retstilstande, den danske ret og den tyske lensret, Erik vil have holstenerne dømt efter. Også her optræder en forskel i forhold til Koldingforliget og Ulriks voldgift, i hvilke der udelukkende taltes om dansk ret. Dermed får anklagen (og senere dommen) en international legitimitet, som den tysk-romerske konge ellers var udset til at give.

I selve dommen, biskop Peder fælder, optræder den samme dobbeltthed imellem dansk ret og tysk – eller i det hele taget europæisk – lensret. Indledningsvis nævner han bestemmelsen om avindskjold fra Eriks Sjællandske lov²⁸, ifølge hvilken den, der vender en fremmed hær imod riget, forbryder sit gods. Avindskjold bliver oversat til latin med *crimen lese maiestatis*. Bestemmelsen om avindskjold lægger Peder til grund for dommen: Elisabeth og hendes tilhængere gjorde uret, da de angreb Erik, der både angives som hertugdømmets herre qua dansk konge og hertugdømmets rette og sande arving ved mødrene arv; endvidere, da de nægtede ham den pligtskyldighed, han som lensherre havde og har krav på, hvorved de gjorde sig skyldige i at have forbrudt lenet ved feloni, som ækvivalerer avindskjold, dvs. *crimen lese maiestatis*;²⁹ sluttelig, da de havde brudt deres i beseglede breve nedfældede ord og forsikringer til ham. Således havde de tabt al ret i hertugdømmet (hvis de da overhovedet havde haft nogen). Selve hertugdømmet falder derfor tilbage til lensherren (*ad dominum pheodi*) og tilhører ikke andre end kong Erik og Danmarks rige.

Nyborgdommens tankegang er som sagt dobbelt: en dansk og en international, dvs. en tysk, lensretlig tankegang. Præmissen for selve dommen er dog udelukkende dansk, nemlig bestemmelsen fra Eriks sjællandske lov om avindskjold. I den forstand kan Nyborgdommen siges at svare til Koldingforliget og hertug Ulriks voldgift, der jo netop specificerede, at en afgørelse skulle foretages efter dansk ret. Biskop Peder forkynder sin dom »i kraft af denne nævnte Danmarks riges landskabslov og nævnte riges øvrige love« (*vigore huiusmodi legis municipalis dicti regni Dacie et aliorum jurium dicti regni*). Umiddelbart herefter begynder den lensretlige tankegang, idet Eriks arv, Slesvig, omtales som len af Erik. Således dømmes holstenerne for at have angrebet Erik, »hvis nævnte hertugdømme Slesvig er hans sande arv ved mødrene succession og endvidere er len af ham og hans rige, Danmark« (*cuius dictus ducatus Sleswicensis successione materna vera hereditas existit et nichilominus*

²⁸ II B 27.

²⁹ ...felonias multipliciter intulisse et inferre contra dictum debitum fidelitatis, que eciam crimen sapiunt lese maiestatis, Dipl. Flens. p. 219.

ab eodem et eius regno Dacie in pheodum descendit). Dette giver anledning til at betegne holstenernes forbrydelser med det lensretlige begreb feloni, hvilket ækvivalerer majestætskrænkelse, *crimen maiestatis lese*, hvorved der er bragt overensstemmelse imellem Sjællandske Lovs bestemmelse om avindskjold og lensretlig terminologi. Dermed fremkommer en helt særegen forbindelse imellem præmis, bestemmelsen om avindskjold, og domfældelsens omtale af Erik med den lensretlige term *dominus pheodi*, hvorved det lensretlige begreb feloni kan gøres gældende efter dansk ret.

Ud fra bestemmelsen i Sjællandske lov om avindskjold, *crimen lese maiestatis*, og det ækvivalerende lensretlige begreb *felonia* tilkender biskop Peder således Erik hertugdømmet Slesvig, i og med at det falder tilbage til ham som lenets herre; han fradømmer Elisabeth og hendes allierede al ret og gods sammesteds; og dømmer dem samtidig til at betale Erik erstatning for skade og tabte indtægter.³⁰

Det ovenstående har udelukkende været et forsøg på at beskrive tankegangen og argumentationen i Nyborgdommen og ikke en argumentation for, at den i hvert led hænger logisk sammen (endsige da har rimeligheden for sig). Overordnet må man sige, at dommen er temmelig rodet: Den bliver til i en påfaldende dobbelthed imellem dansk ret og lensret. Anklagerne mod Henrik af Lüneburg for at have indtrængt sig i formynderskabet er bestemt heller ikke med til at skabe stringens i notarialinstrumentet.

Når det kommer til dansk ret, nemlig avindskjoldbestemmelsen, synes der ikke at være problemer: der foreligger en klar lovbestemmelse, der anvendes som præmis for Peders dom. De lensretlige præmisser hviler derimod ikke uden videre i sig selv. Man fornemmer et vist sprogligt forbehold. I sin anklagetale omtaler Erik hertugdømmet, »som *dog* er len af Os« (*qui tamen a nobis in pheodum descendit*). Umiddelbart herefter hævder han, at hertugdømmet tilhører ham »ved lensretten, for så vidt som denne er i overensstemmelse med Danmarks riges landskabslove« (*de jure pheodali secundum dictas leges municipales regni Dacie*). Lige før biskop Peder tilkender Erik hertugdømmet, gør han klart, »at dette hertugdømme *også* ifølge lensretten i anledning af det førnævnte og i henhold til Danmarks riges landskabslove og øvrige love lovligt er og vil være faldet tilbage til ham som lenets herre og Danmarks rige« (*ipsum ducatum eciam jure pheodali occasione premissorum et juxta leges municipales et alia jura regni Dacie ad ipsum dominum pheodi et regnum Dacie fore et esse legitime devolutum*). Det synes at være unødvendigt med et *også*, hvis der vitterlig ikke er nogen usikkerhed mht. lensrettens anvendelse.

³⁰ Ibid.

Frasen afspejler Eriks opfordring til Peder om at tildømme ham hertugdømmet, som foruden »ved mødrene succession i kraft af arveretten vides at henhøre under Os, *også* ved lensretten lovligt vil være faldet tilbage til Os, vort rige og vore efterfølgere« (*materna successione jure hereditario ad nos spectare noscatur, eciam jure pheodali ad nos et ad regnum nostrum et heredes et successores nostros fore legitime devolutum*).

Nyborgdommen er derfor ikke en afgørelse efter international lensret, sådan som man har hævdet.³¹ Dommen hviler på dansk grundlag, i og med Eriks adkomst til hertugdømmet anføres som mødrene arv, hvilket ville være utænkeligt ifølge lensretlig tankegang, og fordi bestemmelsen om avindskjold forudsætter hertugdømmet som en del af Danmarks rige. Nyborgdommen må således betegnes som en dansk retsafgørelse med en anført lensretlig analogi, hvormed Erik kunne legitimere sig internationalt.

Det er påfaldende, så konsekvensløs Nyborgdommen bliver. Bortset fra en fangeudveksling et par måneder efter³² opretholdes status quo, dvs. en permanent krisetilstand. Det virker derfor logisk, at Erik igen forsøger at styrke sin position hos sin fætter, kong Sigismund, der den 14. juni 1415 afsiger en kendelse i den sønderjyske sag til fordel for Erik efter at være blevet bearbejdet grundigt af Eriks udsendinge, herunder den trofaste slesvigbisp Hans Skondelev, under kirkeforsamlingen i

³¹ Erslev p. 167: »Det nye og ejendommelige i Kong Eriks Opfattelse af Sønderjyllands Stilling træder endnu ikke klart frem, da han paa Danehoffet i Nyborg 1413 første Gang retter sit Angreb mod den holstenske Grevelægts Krav paa Hertugdømmet. Disse underkender han vel ganske, men han naar dertil ud fra Synspunkter, der ikke er forskellige fra Modpartens: Kongen og Schauenburgerne staa endnu paa en bred fælles Grund; bægge ser de i Slesvig et særskilt Hertugdømme, et arveligt Len, et *feudum*, og de er derfor tillige enige om, at Striden maa afgøres efter lensretlige Grundsætninger.« Mere radikalt udtrykker Erslev sig i HT 1899, 7 II p. 291: »Holstenerne betragtede Hertugdømmet som et almindeligt Fyrstelen af den sædvanlige Art; var det et Len, var det selvfølgelig ogsaa arveligt, og det var Lensherrens Pligt at forlene det til dem, den tidligere Indehavers Arvinger, om det da ikke kunde godtgøres, at Retten til Lenet var gaaet tabt ved en eller anden Brøde. Fra dansk Side gik man i Begyndelsen ud fra de samme Synspunkter; saavel Nyborgdommen af 1413 som Kong Sigismunds første Dom fra 1415 bygger ligeledes paa almindelige lensretlige Sætninger. Man holder i første Linie paa, at de holstenske Fyrster har begaaet Feloni, og at Hertugdømmet derved efter Lensretten (*jus feodale*) er faldet tilbage til Kronen. Subsidiært forbeholder man sig dog, at hvis Feloniet ikke anerkendes, saa tilkommer Hertugdømmet alligevel ikke Holstenerne, men derimod Erik af Pommern ved en *materna successione*, hvorved man maa have ment, at han var den nærmeste Lensarving efter de gamle sønderjydske Hertuger af det danske Kongehus.« Intetsteds i notarialinstrumentet er der tale om subsidiær anvendelse af begrebet mødrene arv, i fald bestemmelsen om feloni ikke kunne tages i anvendelse. Med hensyn til den mødrene arv kan der ifølge dommens ordlyd ikke menes andet end arven fra dronning Margrete. Cf. note 60.

³² Dipl. Flensborgense I nr. 67.

Konstanz.³³ Dommen indledes af en lang arenga, der beskriver skabelsen, syndefaldet og den nye af arvesynden prægede menneskerace herefter, iblandt hvis medlemmer der hurtigt opstår had og herskertrang, *dominia*, over ting, som ellers er fælles i naturretstilstanden, *jure naturali communia*. Således opstår behovet for fyrster til at holde fred og sige ret. Efter dette interessante stykke middelalderlige politologi,³⁴ som Sigismunds ihærdige mæglervirksomhed i tidens konflikter afspejler i praksis, omtales de tysk-romerske kejseres afgørelser, i hvilke lenet tabes. Det drejer sig om tre tilfælde: hvis vasallen »fremmedgør« lenet eller størsteparten heraf for lensherren, dvs. usurperer det uretmæssigt, hvorved vasallen bliver uretmæssig besidder af lenet.³⁵ Endvidere, hvis vasallen ikke inden for år og dag søger om investituren hos lensherren eller dennes arvinger og ikke yder troskabsed efter at være blevet opfordret tre gange; denne bestemmelse tager Sigismund imidlertid ikke i anvendelse, hvilket da også ville være absurd, eftersom Henrik af Lüneburg i Nyborg netop havde søgt investituren på sine myndlings vegne. Endelig, hvis vasallen vender sig imod lensherren, dvs. begår troskabsbrud (*felloniam contra tenorem juramenti fidelitatis*) og, især, majestætsforbrydelse (*crimen lese maiestatis*).

Efter således at have retfærdiggjort sin egen rolle som dommer og beskrevet de retsbestemmelser, der især gælder for lenets fortabelse, går Sigismund over til selve striden om Slesvig imellem Erik og holstenerne, som han vil anvende disse bestemmelser på. Ifølge Sigismund besidder holstenerne ulovligt hertugdømmet, i og med de har bedraget Erik med hensyn til tjeneste, som man er pligtig til formedelst dette, og i og med de uretmæssigt har tilegnet sig størsteparten og i det hele taget hærgen og plyndret og begået »megen anden feloni imod troskabspligten« (*multas alias fellonias contra huiusmodi fidelitatis debitum*) og dermed begået majestætsforbrydelse (*crimen lese maiestatis*).

Der er ingen tvivl om, at Sigismund er blevet forelagt Nyborgdommen.³⁶ På et afgørende punkt er der næsten ordret overensstemmelse

³³ Ashf. 14 p. 27 ff.

³⁴ Zenon Nowak, »Schiedsprocesse als ein Werkzeug der Politik König Sigismunds«, Blätter f. deutsche Landesgeschichte 111 1975, p. 183: »Es treten hierbei deutlich die universalistischen Bestrebungen Sigismunds in Erscheinung, die auf dem Konzil völlig zur Geltung kamen.«

³⁵ ... *si vasallus alienet totum feodum suum vel maiorem partem, domino inscio et irrequisito, quo ad illam partem alienatam cadit a jure feodali et perdit feodum*, Ashf. XIV p. 28-9. Mht. betydningen af alienet cf. Mittellateinisches Wörterbuch, München 1967, Band I A-B, sp. 450 II A2: *auferte, subtrahere – wegnehmen, entziehen* og sp. 451 II A3: *privare – berauben, enteignen*.

³⁶ ... *prout in literis et instrumentis publicis desuper confectis et coram celsitudine nostra productis...*, Ashf. p. 30.

imellem Nyborgdommen og Sigismunds afgørelse i Konstanz, nemlig ligheden mellem lensretten og dansk ret, i og med de af Sigismund anførte kejserlige bestemmelser angives at stemme overens med dansk ret: *...leges municipales predicti regni sui Dacie, que eciam statutis imperialibus sunt conformes*. Selve dommen lyder, at for så vidt som indbyggerne i her-tugdømmet med rette (*eatenus, quatenus rite processum censetur*) er blevet tildømt at være under kongen som lensherre, skylder de ham deres tjeneste og lydighed og skal svare for alle de lensrettigheder, som igen er blevet ham til del. Herfor skal de ikke kunne anklages eller retsforfølges.

Dommen er således en bekræftelse af Nyborgdommen. Men bekræftelsen gælder, for så vidt den danske ret allerede i Nyborg er bragt i overensstemmelse med lensretten.

Hanseatisk mellem spil

Erik ønskede igen en ny dom i sensommeren 1416 ved de vendiske stæder.³⁷ Ud over den hermed forbundne indikation af, at Nyborgdommen og Konstanzdommen ikke havde haft den ønskede effekt, er tidspunktet næppe tilfældigt, idet fredsaftalen fra Kolding 1411 nu var udløbet Skt. Hans dag.³⁸ Forhandlingerne imellem Erik og holstenerne blev varetaget af hanseatiske udsendinge, først og fremmest fra Lübeck, hvor Erik havde indlagt sig hæder ved sin medvirken til genindførelse af det gamle råd, der fra 1408 havde været fortrængt af et nyt, mere demokratisk orienteret råd.

Det er en noget anden slags afgørelse, Erik her forsøger at få. Holstenerne insisterer på en afgørelse ved to herrer og fire stæder inden tre uger efter Skt. Mikkel, dvs. 20. oktober, hvilket Erik går med til, under forudsætning af, at de to herrer for hans vedkommende kan erstattes af to prælater bosiddende i hans riger, og de fire stæder blive Lübeck, Stralsund, Greifswald og Stargard, hvoraf de sidste tre måtte forventes at være prodanske, Stralsund pr. tradition og Greifswald og Stargard qua pommerske byer. Med hensyn til Lübeck kunne Erik som sagt med rette forvente sig en vis velvilje herfra. Hanseaterne arbejdede imidlertid på at forlænge freden til pinse, hvor afgørelsen om Sønderjylland da skulle finde sted, hvorved Erik også kunne nå at finde to herrer som

³⁷ Cf. Hanserec. VI nr. 293 ff.

³⁸ Ganske vist forblev selve våbenhvileaftalen d. 25. marts 1411 uratificeret, men forliget dagen før indledes med at specificere en fred, der skulle løbe til Skt. Hans efter fem år, *enes vredes... dede staen scal van nu an bet to middensomere negest komende vort over vyff jaren negest folghende*, Dipl. Flens. p. 186.

sine voldgiftsmænd. Dette går Erik, om end ugerne, med til.³⁹ Hans opmænd skulle da være to gamle og trofaste allierede, hertug Ulrik af Mecklenburg og hertug Bogislav af Pommern, hans onkel. Hele sagen strander imidlertid på skænderier om, hvor selve domshandlingen skal finde sted. Holstenerne foreslår Lübeck eller Hamburg, hvad der for Erik er uantageligt. Han på sin side foreslår Flensborg, evt. Kongsborg, hvilket holstenerne ikke kan give accept af uden at have rådført sig med deres råd, som ikke er til at samle til diskussion om sagen.⁴⁰

Eriks ønske om en ny dom må hænge sammen med de politiske muligheder, han ser i at få de vendiske stæder vundet for sin sag, navnlig Lübeck, hvor hans og Sigismunds interesser i øvrigt havde krydset hinanden: Erik havde hele tiden været imod det nye råd, som Sigismund på sin side havde ladet sig bestikke af.⁴¹ Erik går så langt, at, når han har budt sig til rette hele tiden, må hanseaterne allerede nu yde ham hjælp i krigen, som var blusset op efter Skt. Hans dag. De svarer diplomatisk, at de vil stå den bi, som retten tilfalder, såfremt voldgiften udsiges af herrer og stæder.⁴² Kong Sigismunds rolle i en kommende domfældelse er bemærkelsesværdigt anonym. Erik beder ganske vist Sigismunds sendebude om at orientere om forhandlingerne og bringe forsikringer videre, at han stadig er ærbødig over for ham, *dat des nen ghebrek an em gheworden were*. Man må jo spørge, hvorfor Erik så overhovedet har brug for at sende denne besked videre. Man fornemmer en pludselig fremmedgjorthed.

Den militære situation for Erik er imidlertid højst ugunstig i efteråret 1416 og den efterfølgende vinter. Skibe var blevet erobret, og efter en længere belejring faldt Glambek på Femern d. 13. december.⁴³ Den gamle ærkefjende Albrecht af Mecklenburgs søn af samme navn sluttede traktat med holstenerne d. 28. marts 1417.⁴⁴

Under denne for Erik så svære situation afholdtes møde i april 1417 i København mellem ham og de vendiske stæder. Ganske vist gik den førende – lybske – politiker, Jordan Pleskow, ind for, at hertugdømmet Sønderjylland skulle udleveres til Erik (om end mere på grund af hol-

³⁹ *Welk de here koning ungherne dede; doch umme des besten unde bede willen der radessendebeden vorghescreven he dat toleet etc.*, Hanserec. VI 293 § 18.

⁴⁰ Hanserec. VI 295.

⁴¹ Philippe Dollinger, *Die Hanse*, 5. erweiterte Auflage, Stuttgart 1998 p. 371; Erslev p. 14-16.

⁴² Hanserec. 293 § 24-5.

⁴³ Daenell, p. 288-9; Erslev p. 32. Den militære situation kan måske forklare, hvorfor Eriks diplomatiske pression over for hanseaterne ikke fik det store held med sig i første omgang.

⁴⁴ Hanserec. VI p. 339; Erslev p. 33.

stenske sørøvere end på grund af Eriks ret hertil),⁴⁵ men Eriks forsøg på at presse stæderne til et egentligt forbund, besvares med reservation.⁴⁶ Dog enedes man om udkast til forbundstraktat imellem stæderne og Danmark, til forelæggelse for hansedagen, der skulle finde sted ved sommertid. Et af de store spørgsmål på hansedagen, der kom til at strække sig over maj og juni, var netop retsafgørelsen i den slesvigske sag: Den skulle finde sted d. 15. august. Da krigen imidlertid fortsætter, kommer det ikke til nogen afgørelse, end ikke til våbenhvile, sådan som hanseaterne forsøgte.

Oktober 1417 samles de vendiske stæder i Wismar. Mødet kendetegnes af betydeligt større succes med at lægge sig imellem Danmark og holstenerne. Succesen skyldes nok så meget en meget heldig diplomatisk formulering: De vedtog at ville stille sig på dens side, som retten tilfaldt.⁴⁷ Dermed havde de ikke forpligtet sig til noget og samtidig vist imødekommethed over for Erik, for hvem en retsafgørelse var identisk med et udfald til hans fordel. Det lykkedes således at få bragt et møde i stand november i Slesvig imellem Erik og holstenerne, der hermed indgik våbenhvile frem til 29. september 1418. Selve retsafgørelsen skulle finde sted den 24. juni. Som underpant blev de vendiske stæder overdraget byen Slesvig, som Erik i mellemtiden havde erobret, samt Angel og Frisland; fra holstenernes side fik de Tønder med tilhørende fogedi.⁴⁸

Novemberforliget i Slesvig var ikke hanseaternes mindste diplomatiske bedrift. Af samme årsag opstod der stærk fortørnelse, da Erik udeblev fra den aftalte dag for retsafgørelsen.⁴⁹ Det er lidt af en gåde, hvorfor Erik ikke dukkede op. Trods alt så udsigterne temmelig lyse ud for ham. Muligvis kan hans udeblivelse og ringeagt for hanseaternes, først og fremmest Lübecks anstrengelser forklares ved, at netop Lübeck på dette tidspunkt stod på højdepunktet af sin magt, som helt og holdent gjorde de forestillinger, Erik måtte have haft om indflydelse over Lübeck, til illusioner.⁵⁰

⁴⁵ Daenell p. 287.

⁴⁶ Hanserec. VI n. 385.

⁴⁷ Ibid. n. 479 passim, 491, 492, 489 § 2; Korner A § 905, B § 1283b, D § 1279.

⁴⁸ Ibid. n. 503 passim, 504-506, 508, 564; Korner A § 909, DB § 1287. Erslev p. 46 f.; Daenell p. 296-7.

⁴⁹ Daenell p. 295.

⁵⁰ Dollinger p. 373 ff. Vurderingen p. 374-75 er relevant i denne forbindelse: »Pleskow und die führenden Lübecker wollten aber mehr. Da die sich der Schwäche der Gemeinschaft angesichts ihrer äußeren Feinde, vor allem Dänemarks und der Fürsten, bewusst waren, hätten sie aus dem hansischen, rein wirtschaftlichen Organismus lieber ein politisches und militärisches Bündnis gemacht, dessen Mitglieder einen regelmäßigen Beitrag leisteten und eine bestimmte Anzahl von Bewaffneten stellten. Man legte einen Plan

Den videre udvikling er netop kendetegnet ved voksende fjendskab imellem Lübeck og Erik. Spørgsmålet om en retsafgørelse til fordel for Erik træder i baggrunden for ad hoc-bestemte bestræbelser på i det mindste at bevare freden i det nordtyske og skandinaviske rum.⁵¹ Således mødtes man, formodentlig før 29. september eller umiddelbart efter, i Roskilde, hvor våbenstilstanden blev forlænget med to år frem til 29. september 1420. Inden da var der imidlertid sket adskillige brud på freden, ikke mindst det exceptionelt voldelige overfald på Femern.⁵²

Man kan spørge, hvorfor hanseaterne ikke slet og ret overlader Erik til sin skæbne og allierer sig med holstenerne. En sådan politik ville imidlertid ikke være mulig. For det første er det evindelige holstensk sponserede sørøveri ikke just egnet som udgangspunkt for en holstensk-hanseatisk alliance. For det andet havde Erik på trods af en momentvis håbløs militær situation et meget stærkt våben i form af udførselsforbud og handelsprivilegier, som han kunne presse hanseaterne med, hvilket da også skete før udløbet af våbenstilstanden d. 29. september 1420. Den hanseatiske udenrigspolitik var således præget af en vanskelig balancegang; at få dem til at vælge entydigt side krævede et kraftigt pres. Korners karakteristik af stædernes linje op til våbenhvileaftalen 25. november, »... som gerne så enighed og venskab opstå imellem dem«, kan siges at være dækkende for den hanseatiske udenrigspolitik som sådan.⁵³

I efteråret 1420 er de vendiske stæder så pressede, at Henrik Rapesulver og selve pave Martin V foranstalter fredsforhandlinger. Disse bliver rent faktisk til noget i Flensborg d. 25. november 1420, hvor en våbenhvile frem til 29. september det følgende år aftales. Ligeledes aftales der voldgift i den slesvigske sag til at finde sted i Femernsund om sommeren. Betegnende nok skulle alene fyrster, som hver side udpegede, dømme i voldgiften; hansestædernes rolle som – og deres lyst til at optræde som – dommere i Slesvigspørgsmålet var nu endeligt udpillet.

vor, der ein Bündnis auf zwölf Jahre under der Führung Lübecks vorsah, das die neue Bezeichnung *Tohopesate* trug; man stellte eine Liste von 40 Städten mit der Anzahl der zu stellenden Bewaffneten und Armbrustschützen und mit dem Aufgebotsverfahren zusammen. Aber der Deutsche Orden wies den Plan zurück, und er wurde nicht ausgeführt. Trotzdem hatte die Hanse die ernste Krise, die sie erschüttert hatte, in diesem Jahr 1418 völlig überwunden; sie erschien sogar stärker als vorher, und dies nicht ohne einigen Grund, so dass manchmal ihr Höhepunkt gegen 1430 angesetzt worden ist.«

⁵¹ I hvert tilfælde ønsker Lübeck ikke længere at afsige en kendelse; Stralsund, trofast dansk allieret, taler dog stadigvæk stærkt til fordel for en dom i Eriks favør, cf. Hanserec. VII nr. 263 § 9. Det er karakteristisk, at hansedagen, der afholdtes i Stralsund den 24. september 1420 ikke besøges af udsendinge fra Lübeck, cf. Daenell p. 302.

⁵² Daenell p. 300-301; Erslev p. 58 ff.

⁵³ Cf. Sverges Traktater III nr. 451.

Mislykket voldgift i Femernsund

Holstenerne er blevet betydeligt mere lensretligt bevidste siden Nyborgdommen under voldgiften i Femernsund, der udspiller sig om sommeren 1421. De insisterer på, at processen og dommen skal følge lensretten,⁵⁴ og på, at hertugdømmet, *dat gantze hertichdom to Judlande*, er deres arvelige len. Erik holdt hårdnakket på, at processen skulle gå efter dansk ret, som parternes opmænd skulle benytte, fordi Sønderjylland var at betragte som en del af det danske rige. Det er mottoet fra Koldingforliget og Ulriks voldgift, der er kommet stærkt igen efter at have været trådt i baggrunden under forsøget på at udvirke en kendelse fra hanseaternes side.⁵⁵ Hertil kom, at den danske konge ikke kunne forlene nogen med arvelige len, idet noget sådant var imod dansk lov.⁵⁶

De juridiske kanter må således siges at være blevet slebet til under Femernsundprocessen. Det er derfor ikke mærkeligt, at det ikke kommer til nogen enig domfældelse, på trods af Eriks påståede enighed om appel til kong Sigismund⁵⁷ og på trods af holstenernes senere påstand om at være blevet tildømt hertugdømmet Slesvig i Femernsund.⁵⁸ At Erik imidlertid har haft ekstraordinært behov for at styrke sin juridiske position, viser de meget omfattende vidnesbyrd, han umiddelbart efter forhandlingernes sammenbrud lader tage ved Skånes og Sjællands landsting og af en jysk forsamling i Ribe.⁵⁹

Skåningenes vidnesbyrd er på dansk, og efter den obligatoriske angivelse af de tilstedeværende prælater, riddere, væbnere, borgmestre og rådmænd beskrives, hvordan Erik trådte frem og bekendtgjorde kendelsen, som hertug Johan af Mecklenburg, hertug Vartislav af Stettin og

⁵⁴ Ashf. XIV 33.

⁵⁵ Ibid. p. 44: ... *hebben se* (: holstenerne) *over jenige bewisinge dar up, de vorbracht werden, der se to rechte neten moghen, wedder em unde sin* (: kong Eriks) *antwerde unde bewisinge de he dar entyeghen bryngende wert na densschem rechte, dat se des in beyden siiden neten unde entghelden, alzo recht is na denschem reche, na seggende erer schedesheren*. Ibid p. 45 svarer de kongelige opmænd på holstenernes insisteren på, at sagen skal procederes efter lensretlige bestemmelser: *dar segge wy aldus to, dat wy dar nerghe vinden in dem denschen rechte, unde is ok nicht na denschem rechte, dat jement alsulke were bestellen darff, alzo se dat vorluden laten. Wo id dar umme recht sy in deme keyser rechte edder in zasseschen rechte efte in anderen, dat late wy by sik; men na denschem rechte is dat neen recht*.

⁵⁶ Ashf. XIV p. 45: *Hir segge wy aldus to, at wy nergene i deme denschen rechte vynden, dat dar jenich erveleen gheit ofte recht is; men we in deme ryke myd rechte wes hebben schal, des em schole vorluden wesen efte werden, deme dat gheschötet wesen ofte werden, alzo densch recht vurder wol klarlyken utwiset. Ok vinde wy in deme denschen rechte, dat neen konyng in Dennemarken macht heft jenigerleye slote, lande efte liggende grunde, de der kronen ofte deme rike hort, an jenigerleye wiis vorluden efte voregenen moghe lenk also sine tiid unde des ghenen, deme he dat vorlenet*.

⁵⁷ Ibid. 65.

⁵⁸ SRD VII p. 301 § XX.

⁵⁹ Ashf. XIII 110 ff.

grev Albrecht af Neugard havde afsagt, nemlig at Sønderjylland med alt tilliggende hører under den danske krone; hertugdømmet kan således ikke være holstenernes arvelen. Kongen beder om bekræftelse herpå. Landsdommeren Mogens Båd udpeger et udvalg til afsigelse af selve vidnesbyrdet, *som wor dansche lagh ok ræt utwiser oc høgheste bewisning her i landet er*, bestående af de ældste og viseste i landstingets jurisdiktionsområde, nemlig otte prælater, tolv riddere og væbnere, tolv borgmestre og rådmænd og tolv odelsbønder. Disse trådte uden for tinget for at undersøge loven, vendte tilbage og aflagde derpå vidnesbyrdet, der naturligvis rettede sig helt efter kongens påstand. Sjællændernes vidnesbyrd, givet på landstinget i Ringsted, aflægges efter helt den samme procedure og når til fuldkommen samme konklusion. Eneste forskel er, at vidnesbyrdet er overleveret som notarialinstrument.

Det jyske vidnesbyrd adskiller sig en del fra de to øvrige. Det er som sagt givet i Ribe og strengt taget derfor ikke en landstingsbekræftelse af Eriks opmænds kendelse i Femernsund; i så fald skulle det have været givet i Viborg. Vidnerne omtaler heller ikke sig selv under samlebetegnelsen landsting. Men man kan selvfølgelig godt forestille sig, at en vis symbolværdi er tilstræbt ved netop at aflægge vidnesbyrdet i Ribe. Efter den indledende opregning af alle de fremstående personer godtgøres, at de alle sammen bor i Jylland, som ligger i Danmarks rige, Jylland, som man på grund af størrelsen inddeler i Nørre- og Sønderjylland. Man taler dog samme sprog over det hele. Allerede her er således grundtanken, at Sønderjylland ligger i Danmarks rige, slået an, og yderligere er argumentet om Sønderjyllands tilhørsforhold til Danmark på grund af det danske sprogs anvendelse foregrebet.⁶⁰ Kong Erik har muligvis ikke været personligt til stede, idet vidnerne efterfølgende refererer til en skrivelse, hvori han anklager holstenerne for med magt at have tilranet sig Sønderjylland med slottet Gottorp, som tilhører, evigt har tilhørt og bør tilhøre den danske konges og det danske riges gods. De jyske vidner stadfæster, at sådan bør det være ud fra to betragtninger: kongen har ret til Sønderjylland på vegne af kronen, og endvidere ville han have arveret, hvis Danmark var et arverige, hvad det imidlertid ikke er.⁶¹ Derpå anføres fire eksempler på Sønderjyllands tilhørsforhold. For det første

⁶⁰ Ibid p. 119: *wi alle vorscreven... beseten unde wonafftich in Jutlande in deme riike to Dennmarken, welk Jutland men benomet twyerleye, also Sunderjutland unde Nortjutland, umme des lengge, brede unde grote willen, wo doch dat it alle men én land unde ene sprake ys. Senere hedder det so ys de ghemeneste sprake noch huden imme daghe densch in deme vorscreven Sunderjutlande also in Nortjutlande.*

⁶¹ Ibid. p. 120 *dat ys der warhey also, beyde dat de here koningh recht heft to deme vorbenomeden slote unde lande van der kronen weggen unde oc van erves weggen, wen it myt rechte van bort weggen to erve ghan scholde, des it doch nicht en deyt, wente dat rike to Dennemarken ys en kore*

har Sønderjylland dansk ret sådan som i Nørrejylland. For det andet er alle grundlæggelsesprivilegier og -friheder for kirker og klostre i Sønderjylland udstedt af danske konger.⁶² For det tredje går Danmarks riges grænse imellem Danmark og Holsten. For det fjerde er det gængse sprog i Sønder- såvel som Nørrejylland dansk. Således skulle vidnesbyrdet have været rigeligt, men efter konstateringen af, at ingen kan besidde eller have Sønderjylland med ret uden at have fået det af den danske konge, uden Danmarks riges indbygges vilje og uden lydighed og underdanighed heroverfor, går jyderne over til en historisk udredning af konflikten, der i deres udlægning går tilbage til Valdemar Atterdag. Valdemar, hedder det, var i krig med holstenerne om Sønderjylland, ligeledes hans datter Margrete, oven i købet i længere tid end Valdemar. Men umiddelbart før sin død havde Valdemar stort set hele Sønderjylland undtagen Gottorp og Nyhus, som holstenerne besad med urette. Efter hans død brød holstenerne ind i landet under udnyttelse af dets svækkede tilstand og har således, hvad de har, voldeligt og med urette.

Efter denne historiske udredning anfører jyderne til sidst det samme, som skåningene og sjællænderne, nemlig at Sønderjylland ikke er et fanelen, som det defineres i kejserretten, dvs. arveligt, idet der ikke i Danmark findes arvelige len. Hverken til gejstlige eller verdslige, om end kongen godt kan foretage forlening begrænset af sin egen levetid.

Hertug Rumpolds mission

Efter sammenbruddet i Femernsund forværres forholdet imellem Erik og hanseaterne. Sidstnævnte har vel næppe heller været helt uden skyld heri, eftersom de udleverede Slesvig til holstenerne som følge af Eriks

rike. Her er der en klar modsætning til Nyborgdommens ord *cuius dictus ducatus Sleswicensis successione materna vera hereditas existit og salvo quod materna successione jure hereditario ... ad nos spectare noscatur.* For at forklare uoverensstemmelsen må man se på de indenrigske forhold. Margrete havde fra Kalmarunionens grundlæggelse arbejdet for et arverige i overensstemmelse med Norges forfatning. Ønsket om et arverige har formodentlig været delt af Erik, der i Nyborg kan tænkes at have været under indtryk af sin automatiske og helt uproblematisk overtagelse af tronen efter Margretes død. I 1421 har han imidlertid ændret sin kurs i dette spørgsmål, formodentlig som konsekvens af, at hans og Philippas ægteskab forblev barnløst, idet man allerede i 1416 kan konstatere hans planer om at gøre sin fætter Bogislav af Pommern til sin efterfølger, cf. Erslev p. 113. Dette forehavende ville han imidlertid næppe kunne gennemføre uden forudgående hyldning ved landstingene. Hvis ikke han selv havde gjort sig dette forhold klart og forladt tanken om et arverige, blev han i hvert tilfælde med jydernes vidnesbyrd mindet om det hensigtsmæssige heri.

⁶² Ribe henregnes i forbindelse hermed til Sønderjylland.

fredsbrud, formodentlig allerede før det mislykkede møde i Femernsund.⁶³ Det lykkedes dog hanseaterne at formidle en fred frem til 11. november 1421. I december forsøgte det hanseatiske penduldiplomati imellem Flensborg og Gottorp atter engang at mægle fred, men de underløbes fuldkommen af Erik, der på samme tid overfalder Claus Limbæk i Tørning. Ligeledes indfører Erik endnu en gang et udførselsforbud til stor fortørnelse for stæderne, der dog ser den afhoppede holstener Erik Krummedige som arkitekten bag denne politik snarere end kong Erik selv.⁶⁴ Efter vintersæsonen mødes Erik med hanseatiske udsendinge i Flensborg april 1422. Erik afslår at gå ind på deres tilbud om fred for ophævelse af udførselsforbuddet. Man når dog til enighed om endnu en forhandling i Vordingborg 21. juni.⁶⁵ En stor provokation har det været, at Erik i denne tid lader mønten forringe betragteligt.⁶⁶ Heller ikke i Vordingborg kunne nogen form for forlig indgås. D. 22. juli mødes de vendiske stæder i Rostock for at forhandle om den skærpede situation, og her enes man om, at, hvis ikke fred med kongen er blevet forhandlet inden 29. september, forbydes handel på de nordiske riger under dødsstraf.⁶⁷ Men allerede inden da var det kommet til egentlige krigshandlinger.⁶⁸

Foranlediget deraf tager kong Sigismund på rigsdagsmødet 5. september 1422 i Nürnberg initiativ til en fredsmission, idet faren for det hussitiske kætteri ikke tillod opslidende krige i det nordtysk-baltiske rum.⁶⁹ Mange andre og mindre ædle grunde var der til at skaffe sig diplomatisk kontrol med situationen: Kong Erik ville være den ideelle partner på grund af sin i 1419 indgåede overenskomst med den polske konge til bekæmpelse af kurfyrst Frederik af Brandenburg, som var en af hovedkræfterne i det kurfyrsteforbund, der var på vej til at dannes imod Sigismund.⁷⁰ Havde Sigismund ikke haft det før, havde han i 1422 særdeles god grund til at støtte kong Erik, hvorved den slesvigske konflikt og den truende krig med hansestæderne for alvor blev gjort til brikker i det storpolitiske skakspil.

Sigismund udsender hertug Henrik kaldet Rumpold af Schlesien og Grossglogau som mægler i den tresidede konflikt, og i starten af januar 1423 lykkes det ham da også i Flensborg at bringe en for kong Erik sær-

⁶³ Daenell p. 303.

⁶⁴ Hanserec. VII nr. 441 § 3, 4; cf. nr. 169-71; Korner B § 1365a.

⁶⁵ Ibid. nr. 489, 490.

⁶⁶ Ibid. nr. 572 og VIII nr. 1154 § 18-19, cf. Daenell p. 308, nt. 136a.

⁶⁷ Daenell p. 308.

⁶⁸ Ibid. p. 310.

⁶⁹ Ashf. XIV p. 107.

⁷⁰ Cf. nedenfor.

deles fordelagtig aftale og våbenhvile i stand. Forhandlinger med hanseaterne angående forbund fandt ligeledes sted, og skønt de ikke udmøntede sig med det samme i en traktat, dannede de dog grundlag for den 15. juni indgåede traktat imellem dem og kong Erik.⁷¹

Rumpold gør i den af ham formidlede våbenhvileaftale indledningsvis rede for sit mandat, således som han har fået det overdraget på rigsdagen i Nürnberg. Erik og greverne skal overdrage ham deres klagebreve og svar herpå, så han på den romerske konges vegne kan dømme imellem dem. Han kan også oversende sagens akter til doms for den romerske konge selv og de kurfyrster, herrer, riddere og væbnere, som han vil gøre brug af hertil. Tilsyneladende har der i Femernsund været uenighed, om man skulle antage den romerske konge eller det romerske imperium, dvs. kurfyrsterne, som øverste dommer, hvilket fremgår af de senere procesakter.⁷² Rumpolds tilsyneladende accept af holsternes ønske er naturligvis meningsløs, så længe det er op til den romerske konge selv at vælge, hvem han vil have med som bisiddere. Både Erik og greverne bliver pålagt til punkt og prikke at holde det, den romerske konge eller Rumpold på hans vegne dømmer, hvilket de lover at give skriftligt og mundtligt vidnesbyrd på, dels til hinanden, dels til den romerske konge eller Rumpold på hans vegne. Efter således at have specificeret betingelserne for selve domsafsigelsen går Rumpold over til våbenhvilebetingelserne, som skal træde i kraft omgående og overholdes indtil domsafsigelsen. Som første led i våbenhvilen gentages kongens og grevernes løfte om at overholde den dom, der vil blive afsagt. Derpå aftales, at den gensidige handel skal foregå sikkert og uden fare. Man fornemmer tydeligt nærværet af hanseatiske diplomater, idet udførselsforbuddet fra 1421 hermed er ophævet.⁷³ I øvrigt er våbenhvilen karakteriseret af status quo. Hver part skal beholde, hvad han har. Fangerne på begge sider skal frigives, når dommen er afsagt.

Samme dag som Rumpolds forlig udfærdiger Erik sin erklæring om at ville overholde Sigismunds dom. Den 5. januar udfærdiger holsterne deres. Forsinkelsen kan vel skyldes, at de ikke var helt så begejstrede for udsigten til at føre den sønderjyske sag for kong Sigismund.

⁷¹ Sverges Traktater III p. 52 nr. 453 ff.; Hanserec. VII nr. 564-5.

⁷² SRD VII p. 301, hvor Erik i forbindelse med forhandlingerne i Femernsund beskylder holsterne for ikke at stole på den romerske konge: ... *semper exhibuimus nos paratos erga eos ius nostrum, quod nostri arbitri nobis adiudicarunt, mittendi in presenciam ipsius romani regis superscripti, ita quod cum cuiuscunque pronunciacione iuris ipse conveniret, quod ille teneretur et remanetur, quod tamen ab ipsis nobis fieri non potuit, et defrauderunt ipsum nostrum ius in tali modo cum diffidencia, quam habuerunt ad nostrum dominum romanum regem, prout credimus, quia de post fuit nobis bene relatam ex parte ipsorum, qualiter ipsorum arbitri ipsos remisissent ad romanum imperium et non ad romanum regem.*

⁷³ Cf. Daenell p. 305.

Ikke desto mindre erklærer de den romerske konge – og Rumpold på hans vegne – for øverste dommer.⁷⁴

Endelig var det således lykkedes Erik at få et entydigt holstensk forpligtelsesbrev. Rumpold har måske ligefrem været i stand til at overbevise dem om, at Sigismund ville dømme objektivt. Måske har de været under pres fra hansestæderne, der gerne så en ophævelse af udførselsforbuddet snarest. Det forhindrede ikke holstenerne i under selve processen, som nævnt ovenfor, at nægte modtagelse af dom fra Sigismund under insisteren på dom af det romerske imperium frem for den romerske konge.

Tæt til våbenhvilen knytter sig det allianceforbund med hansestæderne, som Erik sideløbende med bestræbelserne på at få en dom havde arbejdet for siden 1416: Traktaten blev indgået dagen efter de holstenske grevers garanti om overholdelse af Sigismunds/Rumpolds dom, den 6. januar. Hansestæderne er dog så meget sagt, idet det kun er Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund, Lüneburg og Greifswald, der indgår aftalen med kong Erik. Dog med den mulighed, at andre hanseater kan tilslutte sig. Traktatens indledning retfærdiggør de stæder, der af hensyn til deres feudaltherre ikke ville kunne komme den danske konge til hjælp. Dog må de i det tilfælde ikke yde feudaltherren hjælp, og det samlede antal tropper, man forpligtes til at sende, må ikke formindskes i den anledning. Erik kundgør, at han vil sende sendebud til den by, der er ham mest bekvem, i tilfælde af, at han skulle få brug for hanseaternes hjælp. Skulle en hanseatisk by få brug for hjælp, skal den først skrive til Lübeck, Rostock, Stralsund og Wismar, som i et antal af mindst tre skal træde sammen for at afgøre, om hjælpen fra de tre riger vitterlig er nødvendig. En hvilken som helst by kunne således ikke bare bede den danske konge om hjælp til sine affærer, hvilket formodentlig har været vigtigt at få indføjret for mange af hanseaterne, der trods alt næppe kan have været alt for begejstrede over en bindende aftale med den danske konge. Men fandt man dennes hjælp nødvendig, da skulle man sende bud til ham, så hurtigt man kunne.

Man forpligter sig gensidigt til at sende 1000 veludrustede tropper inden tre måneder for egen regning eller mindre, hvis det er dét, den ene part søger den anden om. Hvis der derimod ansøges om mere, skal man straks træde sammen for at aftale nærmere.

⁷⁴ Sverges Traktater III nr. 452b p. 62: *alzo zii wii alle unses rechten an den ovengenanten unsern allirgnedigsten lieven herren, den romisschen konninge, alze an eynen oversten richter unde vulmechtigen entschedere, van unsir wegen, gekomen unde gegangen, unde an den hochgebornen fursten hern Hinricke genant Rumpolt, ok van unsir wegen, alz an eynem vulmechtigen richtere unde entschedere gekomen unde gegangen sin etc.*

Som en foreløbig opsummering hedder det, at man i overensstemmelse med omstændighedernes behov og nød uden udflugter (*hulperede*) skal være den anden behjælpelig fremover, når man kan indse, *proven*, at hjælpen vil være nødvendig. Herefter følger en undtagelse fra hjælpepligten, nemlig hvis den part, hos hvem hjælpen søges, er den eller dem, hvortil hjælpen skal gå imod, »mægtig til ære og ret«. I det tilfælde har man ret til at udskyde hjælpen seks måneder, regnet fra begæringens fremsættelse, i hvilket tidsrum der skal anstilles retlig undersøgelse over den, som hjælpen skal anvendes mod.⁷⁵ Daenell udlægger teksten som udtryk for hanseatisk diplomatisk snilde.⁷⁶ Men det behøver langt fra at være tilfældet, specielt fordi hele frasen *Na der sulven zake... hulpe geeschet wert* ordret er at finde i den d. 15. september 1423 indgåede traktat imellem Erik og højmasteren for Den tyske Orden.⁷⁷ Da Erik i sidstnævnte tilfælde helt klart må anses for den stærkere part, må man gå ud fra, at frasen er beregnet til at støtte hans interesser, hvilket således også bliver tilfældet for den med hansestæderne indgåede traktats vedkommende. Senere bruger Erik da også paragraffen som pression over for hansestæderne, da det er kommet til krig med disse i forening med holstenerne.⁷⁸

Traktaten indeholder yderligere bestemmelser om, at man ikke kan indgå separatfred; om fordeling af det erobrede i eventuel krig; og om sikker, gensidig handel. Det sidste er en spejling af den af Rumpold formidlede våbenstilstands bestemmelse om den ubesværede, gensidige

⁷⁵ *Na der sulven zake belegelicheyt unde not schal denne de ene deme anderen van uns an beyden siden vorgescreven vurder bistendich unde behulpelik wesen, also man denne proven kan, dat des vorbenomeden denstes edder hulpe dar to behoff werd, ane jenigerleye hulperede dar tegen to kerende, yd were denne zo, dat de jenne van uns an beyden syden vorgescreven, de to der vorscreven hulpe essched worde, des yennen edde der yennen, dar de vorscreven denst edder hulpe up ghan scholde, to eren unde to rechte mechtich were; unde de sulve van uns an beyden siden vorgescreven, de sik enes anderen na der wise vorgescreven mechtigende werd, de schal den sulven underhorich maken deme rechten bynnen soess manten dar na, alze he to der vorscreven hulpe geeschet wert.*

⁷⁶ P. 312: »Aus dieser Bedingung schaute die Politik Lübecks; sie nahm dem ganzen Bündnisse die Schärfe und hielt sich nach wie vor die Hände frei«. Erslev, p. 91, forekommer at være på linje hermed ved bemærkningen om, at »Kong Erik, der var saa overbevist om sin sags Retfærdighed og nu gennem Stilstanden med Holstenerne mente at være sikker paa at faa en Dom, lagde i alt Fald ringe Vægt paa, hvad der kunde gemme sig i dette Indskud.«

⁷⁷ Sverges Traktater II p. 76-7; Daenell, p. 316 tolker denne traktat som fordelagtig for Erik.

⁷⁸ Eriks klagebrev mod hansestæderne, Hanserec. VII nr. 517 § 4: *Dar na also wii uns vormodeden van den steden hulpe unde bistanes to unsem rechte, dar wii se to geeschet unde vormant hadden laten, in dem quemen do ere sendeboden in de negede bii Gottorpe unde vorboden unsen rat tegen sik to Haddebo kerken unde leten en vorstan, also uns unse rat berichtet hefft, wo se na der tiid, also wii se to unser hulpe eschet hadden, de van Holsten vorsocht hadden unde hadden en gevraget, na dem male dat wii se to unseme denste uppe unse tosate gemant hadden, uffte se*

handel over grænserne. Endelig fastsættes et årligt møde i København til diskussion og bilæggelse af verserende sager.

Traktaten af 6. januar med hansestæderne blev udvidet d. 15. juni.⁷⁹ Det var aftalen, at hver af parterne skulle konferere med deres råd, før den trådte endeligt i kraft; at den dog allerede den 6. januar må have været opfattet som mere end blot et udkast, viser de hanseatiske skrivelser umiddelbart efter, i hvilke den indgåede fred med kongen omtales.⁸⁰ Udvidelsen adskiller sig ikke nævneværdigt fra forlægget fra den 6. januar. Dog, på to punkter er den anderledes. For det første anfører den en lang række vidner. For det andet er der tilføjet den vigtige bestemmelse, at hansestæderne skulle hjælpe dronning Philippa til sit livgeding, om det blev nødvendigt. Denne bestemmelse var ikke nogen tilfældighed, idet Erik umiddelbart efter tiltrådte en rejse, der bragte ham og det slesvigske spørgsmål i centrum af den europæiske storpolitik.

Ofendommen

Polakkernes konge, Vladislav Jagiello, med hvem Erik havde indgået en detaljeret traktat i 1419, der bl.a. stillede den polske trone i udsigt for Eriks fætter og designerede arvtager, Bogislav, foretog i april 1421 et markant kursskifte, idet han indgik traktat med Frederik Hohenzollern af Brandenburg, hvis søn samtidig forlovedes med Jagiellos datter Hedvig. Polen ville derved komme på brandenburgernes hænder ved Jagiellos død. Det var et slag i ansigtet på kong Erik. Da nu samtidig Frederik af Hohenzollern havde udviklet sig til en af de farligste kurfyrster for Sigismund, og den polske konges fætter og nære allierede, Vitold af Litauen, forbandt sig med de tjekkiske hussitter, måtte Sigismund træffe foranstaltninger til afværgelsen af faren. Som samarbejdspartner til denne opgave var den af Jagiello forsmåede Erik særdeles vel-

sik erer to rechte mechtigen mochten unde mechtich wesen scholden; dar en de Holsten to antwerdet hadden, dat se erer to rechte mechtich wesen scholden; also se seden, so weren se dar umme utegesant to vorhorende van uns, uffte se ok unser mechtich mochten wesen to rechte. Dar en unse rat upp vragede, uffte se der Holsten mechtich wesen wolden na utwisinge unser tosate. Dar se do to antwerden, dat were en nicht mede geven. Dar sede unse rat wedder upp, wolden se sik der holsten in sodaner wise mechtigen, so wolden wi van stunden an den krich affdun. Lidt senere sammesteds citerer han ligefrem fra traktaten: *id ne were so, dat man des genen, dar de hulpe up gan scholde, to rechte mechtich were, unde den scholde man denne bynnen sess mante deme rechte underhorich maken.* Det havde han vel næppe gjort, hvis paragraffen på nogen måde var blevet opfattet som en afværgemanøvre fra hanseaternes side.

⁷⁹ Ibid. p. 74.

⁸⁰ Hanserec. VIII nr. 517 § 1; Bunge, Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch V nr. 2680 og 2688.

egnet. Det gjorde bestemt heller ikke noget, at Eriks hertugdømme traditionelt var en fjende af Brandenburg. Prisen for samarbejdet lå lige for: en dom, der tilkendte Erik Sønderjylland.⁸¹

Det første, Erik foretog sig i sin udlændighed, var at forhandle med Den tyske Orden i Neustettin om den forståelse, der udmundede i førnævnte traktat af 15. september 1423. Ud over at Ordenen dermed var bragt til at tjene Sigismunds og Eriks interesser, har det nok været sidstnævnte kært, at hanseaternes i foråret 1421 påbegyndte tilnærmelse til Ordenen saboteredes.⁸² Ved nytårstid rejste Erik til Krakow ledsaget af ordensridderen Walrabe von Hunsbach. Den indledende mission var at skabe tålelige forbindelser imellem de gamle ærkefjender, Den tyske Orden og Polen.

I februar rejste Erik videre til Sigismund i Ofen, hvor de to fætre mødte hinanden personligt for første gang. På Eriks opfordring udsendtes den italienske retslærde Ludovicus de Cataneis til Slesvig som erstatning for den i foråret 1423 afdøde hertug Rumpold. I Ofen udsendte Sigismund en erklæring om, at de pommerske hertuger stod direkte under ham, hvorved brandenburgernes krav på lensoverhøjhed over Pommern underkendtes. Dette skete på baggrund af det i januar indgåede kurfyrsteforbund i Bingen, rettet mod Sigismund: Frederik af Brandenburg havde været forbundets drivende kraft. Sigismund og Eriks fælles indsats imod brandenburgerne kronedes af et usædvanligt held, da den 76-årige kong Jagiellos fjerde hustru, storfyrstinde Sofia af Moskva, fødte ham en søn i foråret 1424: Polens trone havde nu en arvtager, hvorved den polsk-brandenburgske ægteskabskontrakt blev irrelevant.

Fra marts 1424 opholdt Erik og Sigismund sig i hinandens selskab i Ungarn. Hvordan den tilstundende domsafsigelse ville falde ud, kunne der ikke herske megen tvivl om.

Før Erik tog på sin udlandsrejse, døde hertug Rumpold, som sagt, det skete ikke længe efter våbenstilstanden med holstenerne og traktaten med hanseaterne.⁸³ I februar 1424 blev den ny dommer og mægler udsendt af Sigismund, førnævnte Cataneis, hvis opgave det var at fuldføre Rumpolds gerning; eller hvis ikke dette var muligt, at lade sagen gå videre til Sigismund. Detaljerne i sagens ydre forløb står imidlertid ikke helt skarpt, idet instrumentet, som Ludovicus lader udfærdige om sagsforløbet, kun er overleveret i en særdeles fejlbehæftet og forvirret udgave i *Scriptores Rerum Danicarum* bd. VII 263 ff. ved Suhm, som døde

⁸¹ Udredningen af den internationale baggrund skyldes Erslev p. 76 ff.

⁸² Erslev p. 83; cf. Hanserec. p. 218 ff. og Daenell p. 306.

⁸³ Korner BD 1385; cf. Hanserec. VII n. 573.

inden en færdigredigering. Ved den lejlighed forsvandt originalen, der på sin side tilsyneladende heller ikke har været uproblematisk. Til instrumentet slutter sig en lang række danske vidneudsagn (p. 400 ff), som stadigvæk findes i original.⁸⁴ Disse vidnesbyrd er naturligvis fuldkommen uegnede til at etablere historiske fakta.⁸⁵ De er derimod særdeles egnede til at etablere Eriks politiske tankegang og synspunkter. Det er som sådan, de vil blive anvendt i det følgende.

Man kan sige, at sagen har to niveauer. Først er der uendelige klagebreve med fortegnelse over, hvor megen skade modparten har forvoldt, og hvor meget han er pligtig til at erstatte i den anledning. Dernæst er der selve forfatningsspørgsmålet: hvilken status har landskabet Sønderjylland/ Slesvig, og hvem har retmæssig adkomst til det?

Det ville være nemt at affeje klagebrevene som groteske og kuriøse indslag, der for så vidt intet havde at gøre med selve det forfatningsmæssige spørgsmål. At parterne har hærget og plyndret, siger strengt taget ikke noget om deres ret eller mangel på samme til Sønderjylland. At afskrive klagebrevenes relevans på denne baggrund ville dog være uberettiget. Det er ikke uden grund, man har investeret så megen tid og besvær med at få dem udfærdiget og fremlagt. Klagebrevene må man betragte som en procedurenødvendighed. Forældelsesfrister er ikke noget, man kender til. For eksempel anfører Erik, at grev Johan besatte Danmarks rige troløst, efter at det var blevet ham overdraget i god tro af kong Christoffer: begivenheden lå små 100 år tilbage i tiden.⁸⁶ Dette imødegår holstenerne ved at anføre, at Christoffers gæld til Johan på 4000 mark er uindløst.⁸⁷

Det er karakteristisk, at udlægningen af fjendskabet går tilbage til det holstenske pantestyre.⁸⁸ Holstenernes hele argumentation er bygget op om kong Valdemar 3.s forlening af grev Gerhard med Sønderjylland som arveligt fanelen d. 15. august 1326.⁸⁹ Her indstiftes det arvelige hertugdømme Slesvig. Dette hertugdømme havde de nuværende her-

⁸⁴ RA, Ny kronologisk Række 2870c; SRD VII p. 399 ff.

⁸⁵ Albrechtsen, p. 82, betegner dem med rette som »horrible«.

⁸⁶ SRD VII p. 268.

⁸⁷ Ibid. p. 278.

⁸⁸ Ibid. p. 276 ff.

⁸⁹ Cf. DD II 9 nr. 295; SRD VII p. 341 IIII: *Item dicitur et ponitur, quod prefatus quondam dominus Woldemarus rex & quondam dux Jucie propter innumera beneficia sibi, dicto regno et ejusdem regni personis... ducatum Slesvicensem sive ducatum Jucie... quondam domino Gerardo comiti ejusque veris et legitimis heredibus dimisit, dedit et contulit jure pheodali perpetuis temporibus possidendi.* Ibid p. 354 ff.: vidisse af Valdemars forleningsbrev. Danehoffets bekræftelsesbrev på Valdemars forlening, DD II 9 nr. 304 gengives p. 357-58. Ligeledes i Mattheus Dithmari vidnesbyrd af den 12. august 1423, RA, Ny kronologisk Række 2814, gengivet p. 368-71.

tugers fader, Gerhard, justnævnte hertug Gerhards sønnesøn og arving, retskrav på, hvilket kong Oluf og dronning Margrete senere bekræftede i Nyborg. Endelig angives Erik af Pommerns bekræftelse i Assens af Sønderjylland som et arveligt fanelen.⁹⁰

I forbindelse med argumentationen for Sønderjylland som arveligt fanelen anfører holstenerne en geografisk betragtning til støtte for deres sag: Så lang tid mennesker kan huske tilbage (og længere), har hertugdømmet Jylland, *ducatus Jucie*, eksisteret som en velafgrænset enhed imellem Leventzau og Kolding å som en del af Tyskland og med eget våben.⁹¹

Holstenerne anfører endvidere et forhold, som må have været ubehageligt for Sigismund, nemlig at de aldrig har anerkendt ham, *romanus rex*, men derimod *romanum imperium* som overdommer i sagen. Det vil sige Sigismund sammen med kurfyrsterne. Man må trods alt sige, at dette strider imod deres egen erklæring af 5. januar 1423, men de har åbenbart haft forventninger til at kunne rulle sagen tilbage, så at sige, til et stade før Rumpolds død. Hertugernes prokurator, Nikolaus Sachow, nægter således, at et kompromis er indgået imellem hertugerne og kongerne, ifølge hvilket Sigismund skulle være overdommer.⁹² Holstenernes hensigt er naturligvis så vidt muligt at drage nytte af den alvorlige situation, Sigismund befandt sig i, og med det i Bingen indgåede kurfyrsteforbund truede med at sætte ham af tronen.

Som holstenerne anfører kong Erik ligeledes alenlange klagebreve med specifikation af al den skade, de har forvoldt. Selve den statsretlige tankegang går – ligeledes som holstenernes – tilbage til den mislykkede voldgift ved Femernsund: Sønderjylland ligger i Danmark, i Danmark har man ikke lensret endsige arvelen, ergo kan Sønderjylland ikke være noget arvelen.⁹³ Erslev anfører greverne Claus' og Henriks pantebytte

⁹⁰ Ibid. p. 342. Det er bemærkelsesværdigt, at Mattheus Dithmari i det i foregående note nævnte vidnesbyrd ikke anfører noget om forleningen i Assens.

⁹¹ Ibid. p. 341, I: *In primis itaque dicitur et ponitur, quod a X, XX, XXX, XL, L, LX et centum annis proxime preteritis citra et supra ac a tanto tempore et prius tempus incii seu communi memoria hominum non existit, in Almania predicta et en confinibus dicti regni Dacie fuit esseque consuevit et hodie est quidem ducatus Jucie australis, incipiens a flumine Levingsowe et extendens se usque ad pontem castris Koldinghe, ubi regnum Dacie incipit etc.* og 349-50: *Primo videlicet, quod territorium a flumine Lewingensow incipiens & usque ad pontem Koldingen terminans, ubi regnum Dacie incipit a tanto tempore, quod memoria hominum in contrarium non existit, fuit et est specialis ducatus vocatus communiter et appellatus ducatus Sleswicensis sive Jucie, habens arma specialia et distincta, videlicet duos leopardos blaueos in campo glauco etc.* Senere hen i vidnesbyrdene fra byerne Winsen, Rendsburg, Itzeho og Oldenburg betegnes hertugdømmet som en del af *Almania bassa*, *ibid.* p. 372 ff.

⁹² Ibid. p. 388.

⁹³ Ibid. p. 267 ... *secundum nostri regni jus, per hoc nunquam factum est a nobis aut a nostris predecessoribus regibus Dacie, quando nos et nostri avunculi de Holsten aut eorum parentes nec*

23. juni 1340 af Nørrejyland for Sønderjyland som et led i Eriks bevisførelse imod holstenernes arveret til hertugdømmet Sønderjyland.⁹⁴

Geografien forekommer imidlertid en smule uklar i den forbindelse. Erik taler nemlig ikke om Sønderjyland som sådan, men udelukkende om Gottorp og øvrige slotte i Sønderjyland.⁹⁵ Diplomatiets regest til pantsætningen stemmer overens med Erslevs opfattelse og lyder som følger: »Greverne Henrik 2. og Claus af Holsten overlader hertug Valdemar 3. af Sønderjyland deres panterettigheder i Nørrejyland for 42.000 mark sølv, medens hertugen til gengæld for denne sum overlader dem Sønderjyland i pant«; men ikke én gang optræder landskabsbetegnelsen Sønderjyland i diplommet – hvilket er så meget des mere iøjnefaldende, eftersom landskabet Nørrejyland anføres – udelukkende slotte, lande, fogedier og byer opregnes. Eriks pointe med at anføre diplommet må således være at påpege sin indløsningsret til Gottorp. Det virker ikke mindst sandsynligt, eftersom hertug Henriks overladelse af Gottorps indløsningsret til Valdemar Atterdag anføres umiddelbart herefter.⁹⁶

Landskabet Sønderjyland findes derimod klart angivet i de femten danske vidnesbyrd, der afslutter procesakterne. Om end vidnesbyrdene varierer i detaljen, angiver de alle, at Sønderjyland er under samme lov som Nørrejyland: appellerer man sin dom, sker det til landstinget i

feudum nec concessionem in hoc fecerunt, nec est hoc jus secundum regni scripti juris denunciacionem... etc.; ibid. p. 294: *Et ad hoc, prout scribunt de ducatu, aliter vocato Jutlande, ad hoc nos taliter respondemus, quod terra ipsa, que nominata est Jutlande, ipsa est major pars terre, que ad coronam Dacie spectat, quia ibi sunt bene quinque dyoceses, eciam situatus in ea Gottorp et Sleswik etc.*; ibid. p. 295: *...nemo aliquot feudum habeat concedere en regno Dacie, nec jus feudi ibidem est. Et quia ibi nullum jus feudale est.* Mht. begrebet *feudum*, der som bekendt kan betyde mange ting, er der ingen tvivl om, at det i procesakterne betyder arveligt len. Således anfører Anders Jakobsen Lunge, p. 412: *... verum est, quod moderni comites petierunt in feudum a rege moderno supradictas terras et loca australis Jucie, quod feudum in theutonico dicitur geruelen et idem rex negavit eis, dicens, se non posse hoc facere, cum sit contra jura regni fui (sic).*

⁹⁴ SRD 319 ff., cf. DD 3 I nr. 47.

⁹⁵ SRD VII p. 267 *Item possumus bene probare cum nostruorum prefatorum auunculorum de Holsten presentibus sicuti comitis Henrici et comitis Nicolai patentibus sigillatis, tunc in quibus ipsi nobis concedunt, quod ipsi Gottorp et plar castra in prefata terra Sunderjutland pro uno pignore sub fide ceperunt, pro uno summa pecunie sicut credere licet, bene ostendunt, a quibus bene poteritis considerare, que rei veritas in hoc consistere possit, si ipsi tale quid propusuerunt, quod ipsorum antiquum paternum feudum esse deberet, quia si fuisset eorum paternum feudum, quid opus fuisset eis hoc pro pignore sub fide recipere et ejusdem pignorationis nostir parentes et predecessores, sicut ipse idem, qui ipsam pignorationem fecit, et omens ille, qui ab ille tempore citra reges Dacie fuerunt seu administratores usque ad nos etc.*; p. 294 *...et eciam possumus bene probare... cum eorum parentum sigillatis literis, quas bene producere potuimus, in quibus eorum parentes recognoscunt, quod castrum Gottorp et plura castra in suprascripta terra in pignus receperunt, prout eciam pre-tactum est in nostra querela etc. quicquid aliquis in pignus habet de hereditate non potest aliquo tempore de jure aliquod hereditarium dominium retinere etc.*

⁹⁶ Ibid. p. 322 ff., cf. DD 3 IX nr. 375.

Viborg. Endvidere taler man dansk. Derfor er landskabet en del af Danmarks rige. Her er der ikke feudalret, hvorfor der umuligt kan være tale om arvelen.⁹⁷

Den 28. juni 1424 afsagde Sigismund sin dom, fire dage efter den af Rumpold formidlede våbenhvile udløb.⁹⁸ Indledningsvis præciseres, at han er dommer som følge af aftalen om voldgift⁹⁹ imellem de holstenske grever og kong Erik, som blev bragt i stand af hertug Rumpold. Derefter følger de respektive garantibreve kong Erik og holstenerne imellem om overholdelse af den til sin tid afsagte dom ved Sigismund eller dennes befuldmægtigede Rumpold. I hvert af disse breve er indeholdt en fuldkommen latinsk redaktion af Rumpolds våbenhvile af 1. januar 1423. Herefter pointerer Sigismund atter sin adkomst til at dømme i sagen som »indehaver af opdrag og fuldmagt angående nedenstående ud fra udformningen og ordlyden af nævnte breve i sagen og sagerne« (*habentes de infrascriptis bailiam et potestatem ex forma et tenore dictarum literarum in causa et causis*), ligesom det anføres, at han har haft befuldmægtigede i Danmark, hvorfra han har modtaget fyldestgørende beretninger om den statsretlige jura dér i henhold til skriftlig gengivelse af processen. Efter parterne er blevet hidkaldt til Sigismunds afgørelse, ansøger Erik Krummedige, kong Eriks prokurator, om en dom. Grev Henriks prokurator, Nikolaus Sachow, er til stede, men greverne Adolf og Gerhard er anklaget for genstridig udeblivelse (*contumacia*) og indfinder sig ikke. De har med andre ord fået chancen, og Sigismund er fri til at dømme, som var det imellem to ligestillede parter.

På baggrund af disse præmisser lyder selve dommen i al sin enkelhed, at hele Sønderjylland med Slesvig, Gottorp og andre tilhørende steder sammen med Dänischwohld, Als og Frisland med alle rettigheder og tilliggender har tilhørt og bør tilhøre den danske konge og Danmarks rige med umiddelbar og brugbar herskerret, hvorved den danske konge er at indføre i besiddelse af hertugdømmet og landskaberne med deres nævnte tilliggender. Greverne Henrik, Adolf og Gerhard – der konsekvent omtales som sådan; ikke som hertuger af Slesvig – har ingen adkomst til hertugdømmet og landene i kraft af lensret-

⁹⁷ Ibid. p. 399 ff. Passim.

⁹⁸ Ashf. XIV p. 66 ff.; Sverges Traktater II nr. 457. Cf. hertug Rumpolds befuldmægtigelsesbrev ibid. nr. 454 p. 55.

⁹⁹ ...*supremus iudex ex compromisso electus...* . Cf. Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, 1976 p. 232, hvor compromissum beskrives: »convention d'arbitrage, par laquelle les parties s'accordent pour faire juger un litige par un ou plusieurs arbitres qu'elles designent – arbitration, agreement, by which parties litigant submit their dispute to arbitration by nominated arbitrators...«.

ten.¹⁰⁰ Sigismund forbeholder sig retsmyndigheden, hvis sager udsprunget af Slesvigsagen skulle opstå.¹⁰¹ Sluttelig opregnes vidnerne.

Konklusion

Det er tydeligvis magtpåliggende for Sigismund at vise, at dommen fældes på baggrund af den fælles forståelse om voldgift, som den kommer til udtryk henholdsvis 1. og 6. januar 1423. Dette svarer nøje til den hos Guillaume Durand formulerede bestemmelse, at »al bemyndigelse til voldgift stammer fra aftalen herom, og intet andet herudover« (*omnis enim potestas arbitri pendet ex compromisso, et nihil extra*).¹⁰² Det er således en ganske anden dom end den, der blev afsagt i Konstanz. Sigismund kan naturligvis ikke støtte sig til lensretten i en sag, hvor hans gode ven og allierede igen og igen slår på, at der ikke findes arvelige len i Danmark, hvoraf Sønderjylland er »den sandeste del«, *verissima pars*¹⁰³, fordi lensretten ikke gælder her. Ikke desto mindre er det slående, at ikke landet eller landskabet, men hertugdømmet Slesvig tildømmes Erik og oven i købet med en formel som findes i lensretten, nemlig *iure directi et utilis dominii*; udtrykket tages blandt andet i anvendelse i kong Valdemar 3.s skæbnesvangre forlening af grev Gerhard med Sønderjylland. Havde Erik forventet en fuldkommen indlemmelse af hertugdømmet i Danmarks rige og en dermed forbundet manen i jorden af lensretten en gang for alle, måtte han strengt taget se sig skuffet.

Men Erik var næppe skuffet. Én ting er den gentagne benægtelse af lensrettens gyldighed på dansk jord. Det er ikke det samme som benægtelse af hertugdømmet Sønderjylland, som i Eriks optik skal stå til umiddelbar disposition for den til enhver tid siddende danske monark. Det er således betegnende, at blandt de af Erik anførte privilegiebreve til sønderjyske kirker og klostre er to breve, nemlig Christoffer 1.s og Erik

¹⁰⁰ Ashf. XIV p. 83: *Nos Sigismundus rex prefatus, arbiter per dictas partes electus, vigore compromissi in nos facti, dicimus, decernimus, laudamus, arbitramur et in hiis scriptis pronunciamus, totam Juciam australem, in qua situata sunt Sleszwik et Gottorp et alia loca ad ipsam Juciam pertinentia, una cum Silva Danica et insula Alsen et provincia Frisie, vulgariter herden nominata, cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, pertinuisse et pertinere ac pertinere debere iure directi et utilis dominii ad regem et regnum Dacie, ipsumque inducendum fore et induci debere in possessionem ducatus supradicti et terrarum cum suis pertinentiis ut supra prenarratarum; et dictis Henrico, Adolfo et Gerardo, comitibus prefatis, in et super dicto ducatu et terris cum suis pertinentiis, ut supra, nullum ius ratione pfeudi competisse nec competere.*

¹⁰¹ ... *super aliis hincinde petitis ex causis animum nostrum moventibus utrique parti actionem reservantes.*

¹⁰² Nowak, p. 179 med henvisning til Gul. Durandi *Speculam iuris*, Basiliae 1574, lib. I, partic. I: Rubrica. De arbitro et arbitratore, paragr. 6.

¹⁰³ SRD VII p. 414.

Glippings værne- og privilegiebreve til Løgumkloster¹⁰⁴, hvori bestemmelserne gælder »såvel i hertugdømmet som i riget« (*tam in ducatu quam in regno*). De danske vidner går da bestemt også ud fra hertugdømmet Sønderjylland som en realitet. Men det specificeres meget nøje, at det ikke kan siges at have den status, som kommer til udtryk i den sachsiske lensret. Derimod er hertugdømmet at betragte som et til en hver tid under kongen hørende land, der alt efter behov kan tildeles kongens mindre brødre eller kongens børn.¹⁰⁵

Erslev peger på en tilsyneladende uoverensstemmelse imellem Nyborgdommen og Konstanzdommen på den ene side og Ofendommen på den anden.¹⁰⁶ Hvor Nyborgdommen først og fremmest hviler på lensretlige principper, har Eriks tankegang i 1421 ved voldgiften i Femernsund og i procesakterne til Ofendommen ændret sig radikalt: »Hans Hovedsætning var nu den, at Sønderjylland overhovedet ikke var noget særskilt Hertugdømme, ikke noget Len i europæisk Forstand, et Arvelen, et *feudum*.«¹⁰⁷

Spørgsmålet er imidlertid, om Nyborgdommen er så klar en lensretlig afgørelse, som Erslev gør den til. Eller: om der er forskel på det hertugdømme, Erik bliver tildømt i Nyborg, og det, han tildømmes i Ofen. Som beskrevet optræder lensretten i Nyborgdommen som en noget uklar størrelse, som man anstrenger sig for at pointere berettigelsen af. Problemet i Nyborg har været overhovedet at *anvende* lensretten og vise parallellerne imellem denne og dansk ret. Bestemmelsen om avind-

¹⁰⁴ SRD VII p. 325 og 326; cf. DD 2 I nr. 79 og 2 II nr. 147 – i det hele taget har grundlæggelsen af kirker og klostre og privilegietildelingen til disse været et afgørende led i Eriks argumentation for sin adkomst til hertugdømmet. Således det jyske vidnesbyrd 4. august 1421: ...*alle olde privilegia unde vrigheyde, de de godes husere hebben edder we se heft, also tom ersten de dōme to Sleswik, to Rīpe unde to Hadersleff, unde alle clostere unde alle stede in deme sulven lande beleghen, dar se to deme ersten mede bevrighet unde bestedighet synt, de hebben alle konninghe des vorscrevenen rikes wtghegheven unde besteghelt*, Ashf. XIII p. 120. Anders Jakobsen Lunge hævder ligeledes, at greverne ikke har givet privilegier til kirker eller klostre i Slesvig, SRD VII p. 411.

¹⁰⁵ Cf. Anders Jakobsen Lunges vidnesbyrd, *ibid.* p. 412: *Item interrogatus, si Sleszwik et Gottorp sint ducatus specialis et feudalís, sub eodem jure dixit, quod non, et omnibus supradictis et consuetudinibus regni, ut supra, sed quando reges Dacie habent plures filios aut fratres, ut aliquid habeant, inde possint sustentari, cum regnum non possit dividi in pluribus partibus, concedunt ipsis tunc et solent concedere aliquam partem regni, unde vivant, quam partem vocant ducatum et illud in conceditur ducem, sed post illius mortem redit ad coronam vel regem, et rege mortuo, si contingat, ille dux vel eligitur in regem, si volunt regnicole vel remant usque ad vitam suam in ducatu, qui si relinquat filium et petat ducatum ipsum a rege, rex eidem concedit, si sibi placeat vel dat alium ducatum simili modo, sed non in feudum, quia de feudo in ipso regno non est mencio, sicut in terra Saxonie audivit, quod sic etc.* De øvrige vidnesbyrd anfører det samme, om end med variationer i detaljen.

¹⁰⁶ p. 167 ff.

¹⁰⁷ p. 170.

skjold er bestemt ikke en ligegyldig dansk paragraf, som man for god ordens skyld har villet inddrage; den er grundpræmis for selve biskop Peders dom. Ordret betegnes hertugdømmet som Eriks mødrene arv, hvilket vist ikke kan siges at være udtryk for lensretlig ortodoksi.

Men hvorfor overhovedet anføre lensretlige begreber i Nyborgdommen? For at besvare dette, må man gå tilbage til Koldingforliget 24. marts 1411. Her introduceres en af grundpillerne i Eriks udenrigspolitik, nemlig den tysk-romerske konges endelige afgørelse af Slesvigspørgsmålet. Da det kom til forhandlingerne i Nyborg, som var blevet aftalt i Ulriks voldgift, nægtede hertug Henrik imidlertid alt, og den i Koldingforliget og Ulriks voldgift specificerede forhandlingsgang kunne umuligt finde sted, hvilket udførligt og omstændeligt er beskrevet i notarialvidnet.

Der kunne med andre ord ikke indgås (eller gennemtvinges) aftale om voldgift, et *compromissum*, efter hvilket parterne kunne lade sagen gå til Sigismund. Dette synes at være nøglen til at forstå, hvorfor lensretten tages i anvendelse. Sagen må have været den, at for at få dommen bekræftet hos Sigismund måtte man anvende retsbestemmelser, som han rent faktisk kunne bekræfte ifølge gældende suverænitetsopfattelse. Hvis man udelukkende havde anvendt den danske paragraf om avindskjold, var han blevet til overdommer over dansk lov, hvilket havde været i konflikt med den danske konges majestæt. Derfor måtte man finde bestemmelser, der var analoge med dansk ret, som man kunne legitimere sig med og fremlægge over for Sigismund. Og her lå lensretten lige for.

Nyborgdommen er således en dom med to hoveder, så at sige: et der ser mod den danske ret, og et, der ser mod lensretten. Det er derfor ikke spørgsmålet om modsigelser imellem denne og procesakterne, men derimod spørgsmålet om, hvilken juridisk strategi Erik og hans rådgivere kunne tage i anvendelse i 1413, og hvilken i 1421, henholdsvis 1424. Grundtanken forbliver den samme: Den tysk romerske konge skal ud fra forhåndenværende præmisser – lensretten i første tilfælde, aftalen om voldgift (*compromissum*) i andet – afsige en kendelse, der stadfæster den danske opfattelse af hertugdømmet Slesvigs forfatningsmæssige status. Selve hertugdømmet opfattes i 1413, 1415 og 1424 på samme måde: et for kongen og hans slægt reserveret land tilhørende Danmarks rige.

Erslev bygger formodentlig på SRD VII p. 296, den fjerde paragraf (begyndende p. 295) i sin behandling af Eriks afvisning af holstenernes påstand om Slesvig som arveligt len. På grundlag heraf kan man godt få den tanke, at Erik afviser eksistensen af et hertugdømme som sådan.

Paragraffen indledes med at anføre, at Erik ifølge sit riges ret ikke måtte, kunne, skulle eller ville forlene grev Henrik med »førnævnte hertugdømme«, hvilket refererer til holstenernes omtale af »hertugdømmet Jylland« eller »hertugdømmet Slesvig«. Hvis man imidlertid virkelig troede, at Erik skulle være holstenernes lensherre, ville det dog stå klart, at holstenerne ikke havde handlet som man bør efter lensretten, hvilket Erik ville kunne bevise. Ydermere kan han frembyde et sandt forsvar ved at pege på holstenernes fejdebrev og deres hærgen, som faktisk har fundet sted. Hvis Erik havde været holstenernes lensherre, hvilket han imidlertid ikke er (*et si eorum dominus feudi essemus, prout non sumus*) da ville holstenerne have forbrudt deres len. Derfor henstiller Erik til dommeren – som i dette tilfælde er Rumpold – at holstenerne ikke fremover skal kunne gøre ham hindring eller modstand (*impedimentum aut contrarietatem*) under dække af lensret eller arveret (*nec ex parte hereditatis nec ex parte juris feudalis*), men derimod tilstå ham landet, sådan som det fremgår af det åbne brev, i hvilket den romerske konge tildømte ham landet Sønderjylland, som holstenerne kalder hertugdømmet Slesvig. I samme brev var det kongens vilje, at alle indbyggere i dette land skulle lyde kong Erik som deres sande herre.

Umiddelbart forekommer dette som en modsætning til Nyborgdommen, men ved nærmere eftersyn forsvinder den. For det første har han hele tiden nægtet at foretage forlening af holstenerne på noget tidspunkt. For det andet står den hypotetiske omtale af Erik som holstenernes lensherre (*suus dominus feudi, eorum dominus feudi*) ikke nødvendigvis i modsætning til Nyborgdømmens omtale af ham som lensherre (*dominus feudi*) og lenet nedkommende af riget og kongen (*feudi ab rege et regno descendens*). I første tilfælde drejer det sig om, hvis han skulle have været deres, dvs. holstenernes lensherre, hvilket han nægter skulle være tilfældet, i andet tilfælde drejer det sig om, at han er at betragte som herre med umiddelbar ret til lenet.

Hvis der er forskelle i forhold til Nyborgdommen er det således på nuanceplanet. I Nyborgdommen opstilles en med dansk ret lensretlig parallel, efter hvilken holstenerne også kan siges at forbryde lenet, uden for så vidt at forholde sig til om hertugdømmet Sønderjylland har lensretlig realitet eller ej. Senere, især i SRD VII p. 295-6, § 4, gør man imidlertid gældende, at Sønderjylland som tysk, lensretlig realitet ikke eksisterer, men hvis det havde gjort, ville holstenerne have forbrudt det efter lensretten.

Frasen »i hvilken han tildømmer Os landet Sønderjylland, som de kalder hertugdømmet Slesvig« (*in qua nobis adjudicat terram Sunder Jutland, quam ipsi nominant ducatum Slexvicensem*), som ikke kan være andet

end en henvisning til Konstanzdommen, kunne isoleret set godt støtte Erslevs påstand, at Erik nægtede eksistensen af et hertugdømme som sådan. Dette er imidlertid ikke tilfældet: hvis han nægter eksistensen af et hertugdømme, er det helt eksplicit hertugdømmet Slesvig. Hvilket ikke er det samme som at nægte et kongeligt hertugdømme Sønderjylland. Således vidner Jens Nielsen af Aunsbjerg: »Fremdeles blev han spurgt, om Slesvig og Gottorp har været et særskilt feudal-hertugdømme. Han svarede, som ovenfor, at det ikke var tilfældet, men det sydlige Jylland kaldes et hertugdømme, fordi de til enhver tid siddende konger plejer at anbringe en af sønnerne eller brødrene i nævnte Jylland (når de har nogen), og disse kaldes hertuger; dog har de ikke Jylland som len« (*Item interrogatus, si Slezwik et Gottorp fuit ducatus specialis et feudalisis? Respondit, ut supra, quod non, sed Jucia australis dicitur ducatus, quia reges pro tempore existentes solent ponere unum de filiis aut fratribus suis, quando habent in dicta Jucia, et illi vocantur duces, non tamen habent in feudum.*)¹⁰⁸ De øvrige vidnesbyrd adskiller sig herfra i detaljen, men stemmer overens i substansen.

I Nyborg- og Konstanzdommene var den tyske lensret brugt som en analogi til den danske ret. Ved voldgiftskendelserne i Femernsund, de efterfølgende vidnesbyrd fra Danmark og i procesakterne før Ofendommen anføres derimod en modsætning imellem dansk ret og tysk lensret. Dette ændrer ikke ved kong Eriks standpunkt, at hertugdømmet Sønderjylland er en del af det danske rige, hvorfor det lige fra Koldingforliget blev krævet tildømt i overensstemmelse med dansk ret. På baggrund heraf synes A.D. Jørgensens vurdering af dommen rimelig: »Den lød paa, at Hertugdømmet Sønderjylland var et dansk Len; dets Bortgivelse som Len tilkom udelukkende Kongen og Riget.«¹⁰⁹

Som bekendt blev Sigismunds dom ikke efterfulgt af holstenerne. Der gik heller ikke længe efter domsafsigelsen, før det kom til egentlig krig imellem Danmark på den ene side og en alliance imellem holstenerne og hanseaterne på den anden. Krigen tabte Erik, men så sandelig også efter han var blevet nødt til at kæmpe på flere fronter. Som dansk konge holdt han imidlertid til det sidste på, at hertugdømmet Slesvig ikke var noget arveligt fanelen. Og som sådan bliver det da heller ikke anført ved freden i Vordingborg 1435.

¹⁰⁸ SRD VII p. 414.

¹⁰⁹ 40 Fortællinger af Fædrelandets Historie, p. 153. Erslev betegner karakteristisk denne opfattelse som en vildfarelse, cf. Erik af Pommern p. 183 nt. 52.

ZUSAMMENFASSUNG

*Das Ofener Urteil vom 28. Juni 1424 – juristische Strategie
und politische Voraussetzungen*¹¹⁰

Bei der Urteilsverkündung König Sigismunds in Ofen am 28. Juni 1424 errang der dänische König Erich von Pommern einen scheinbaren Triumph: das Herzogtum Schleswig/Sønderjylland wurde ihm mit allen Rechten zugesprochen, und die Ansprüche der holsteinischen Grafen auf das Herzogtum als erbliches Fahnennlehen völlig zurückgewiesen.

Der Weg zum Urteilspruch war lang und schwer gewesen. Es gibt drei Phasen: 1) vom Vertrag von Flensburg am 16. September 1410, in dem zum ersten Mal eine Kommission mit der Aufgabe, eine Entscheidung in der Frage des Anspruchs auf das Herzogtum Schleswig/Sønderjylland herbeizuführen, erwähnt wird, bis zum ersten Urteil Sigismunds in Konstanz am 14. Juni 1415, wobei das von Erich durch einen Putsch herbeigeführte Urteil in Nyborg am 29. Juli 1413 bestätigt wurde, 2) vom Konstanzer Urteil bis zum misslungenen Schiedsverfahren am Fehmarnsund im Sommer 1421. Diese Periode war durch die hanseatische Vermittlung und durch die vergeblichen Anstrengungen Erichs, die Hanseaten für sich zu gewinnen, charakterisiert, 3) schließlich die Periode bis zum Urteil von Ofen. In dieser Periode gelang es Erich, mit Erfolg die große Politik zu betreiben – nicht zuletzt die Vereinbarungen zwischen ihm und den Hanseaten und zwischen ihm und dem deutschen Orden sind bemerkenswert. Zwei Missionen unter der Leitung von Herzog Heinrich Rumpold bzw. Ludovicus de Cataneis wurden nach Dänemark entsandt; keinem von ihnen gelang es aber, eine Entscheidung in der Frage des Herzogtums herbeizuführen, weshalb diese König Sigismund überlassen wurde.

Das Urteil von Nyborg hat als Voraussetzung die dänische Bestimmung von »Avindskjold« (*crimen lese maiestatis*) aus dem Seeländischen Gesetz. Das Urteil vermittelt jedoch auch einen deutschen, lehnsrechtlichen Gedankengang, der jedoch als eine Maßnahme im Hinblick auf internationale Legitimierung zu erklären ist. Es ist somit bezeichnend, dass das Konstanzer Urteil König Sigismunds vom 14. Juni 1415 das Nyborger Urteil bestätigt, insofern dieses mit dem Keiserrecht und Lehnsrecht übereinstimmt. Im Gegensatz zu dem Konstanzer Urteil, das eine Bestätigung der Ansprüche der einen Partei ist, steht das Ofener Urteil, das immer wieder unterstreicht, dass es auf einem gegenseitigen Vertrag zum Schiedsverfahren, einem *compromissum*, aufbaut. Die beiden verschiedenen Rechtsverfahren haben zu der Auffassung Anlass gegeben, dass die dänische Darstellung des staatsrechtlichen Status des Herzogtums sich in der Zeit zwischen dem Nyborger Urteil und dem Ofener Urteil geändert habe, indem die dänische Auffassung des Status des Herzogtums in Nyborg eine deutsche, lehnsrechtliche gewesen sei, wohingegen Schleswig/Sønderjylland bei dem Rechtsverfahren vor dem Ofener Urteil als eine dänische Landschaft aufgefasst worden sei, für welche das deutsche Lehnsrecht keine Gültigkeit habe. Im Gegensatz dazu ist festzustellen, dass die dänische Darstellung des Status des Herzogtums sich nicht geändert hatte, da das Urteil von Nyborg auf dem dänischen Gesetz aufbaut; die lehnsrechtliche Analogie dient nur dazu, bei Sigismund eine Bestätigung zu erreichen.

¹¹⁰ En hjertelig tak til dr.phil. Vibeke Winge for hjælp til udarbejdelsen af det tyske referat.

Es ist somit von zwei verschiedenen juristischen Strategien die Rede, diktiert von den politischen Möglichkeiten und Bedürfnissen. Doch, das Ziel und die Ideologie waren immer: das dänische, nicht-erbliche, direkt unter dem König stehende Lehen Schleswig/Sønderjylland.